

Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”

TNS POLSKA dla Narodowego Centrum Kultury

Zespół badawczy TNS Polska pod kierownictwem dr. hab. Piotra Kwiatkowskiego:

Filip Jasiński
Krzysztof Jodłowski
Dorota Kachaniak
Urszula Krassowska
Grzegorz Liśkiewicz
Dr Seweryn Rudnicki
Joanna Skrzyńska
Anna Trząsalska

Założenia badawcze opracował zespół Narodowego Centrum Kultury:

Dr Mateusz Werner
Dr Tomasz Kukołowicz
Marlena Modzelewska

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Narodowego Centrum Kultury. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści - pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania Narodowego Centrum Kultury jako właściciela praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>.

Warszawa, wrzesień 2016

Spis treści

1.	Wprowadzenie	3
2.	Najważniejsze wnioski.....	3
3.	Omówienie wyników badania	5
3.1.	Postawy Polaków wobec przeszłości	5
3.1.1.	Przeszłość jako przedmiot zainteresowania	5
3.1.2.	Postrzeganie społecznych funkcji przeszłości	6
3.1.3.	Pamięć rodzinna Polaków.....	8
3.1.4.	Przeszłość narodowa jako źródło dumy i wstydu	9
3.2.	Odzyskanie niepodległości w pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego.....	17
3.2.1.	Postrzeganie czynników sprzyjających odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918	17
3.2.2.	Bohaterowi zasłużeń dla odzyskania niepodległości	18
3.2.3.	Wiedza na temat wydarzeń towarzyszących odzyskaniu niepodległości we współczesnym społeczeństwie	20
3.2.4.	Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci kulturowej	22
3.2.5.	Miejsca i symbole: współczesne reprezentacje niepodległości	22
3.2.6.	Postawy współczesnych Polaków wobec niepodległości	24
3.3.	Postawy wobec świąt państwowych i obchodów rocznicy odzyskania niepodległości	25
3.3.1.	Obchodzenie w Polsce świąt państwowych i rocznic.....	25
3.3.2.	Opinie o celach obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości	27
3.3.3.	Preferowane formy obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości	28
3.4.	Postawy wobec patriotyzmu we współczesnym społeczeństwie polskim	29
3.4.1.	Stosunek Polaków do własnego państwa	29
3.4.2.	Czym jest dla Polaków patriotyzm?	30
3.4.3.	Wzory patriotyczne a rzeczywiste zachowania	32
3.4.4.	Stosunek Polaków wobec manifestowania patriotyzmu	36

1. Wprowadzenie

Bezpośrednim powodem prac nad programem „Niepodległa” jest zbliżająca się 100. rocznica odzyskania niepodległości. Celem badań było pogłębienie wiedzy na temat stosunku Polaków do historii Polski, Święta Niepodległości, obchodzenia świąt państwowych i narodowych oraz patriotyzmu.

Projekt był realizowany za pomocą kilku technik, zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Głównym komponentem projektu było badanie sondażowe przeprowadzone na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie 1512 osób w wieku 15 i więcej lat w dniach 18 – 31 lipca 2016 roku przy użyciu metody bezpośrednich wywiadów wspomaganych komputerowo (Computer Assisted Personal Interviewing – CAPI). Badanie zostało zrealizowane „ad hoc” jako sondaż ekskluzywny (w całości realizowany dla Narodowego Centrum Kultury). Druga część projektu obejmowała badania jakościowe – 10 zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI) oraz 10 pogłębionych wywiadów indywidualnych (IDI). FGI zostały zorganizowane w różnych regionach Polski, których dzieje w pierwszych dwóch dekadach XX wieku kształtowały się odmiennie (Warszawa, Katowice, Poznań, Toruń, Skarżysko-Kamienna). Do udziału w FGI zostały zaproszone osoby deklarujące zainteresowanie historyczne, zwłaszcza wiekiem XX, w wieku 18 – 55 lat (2 grupy pokoleniowe). Wywiady indywidualne przeprowadzono w Warszawie, Katowicach, Poznaniu, Toruniu i w Szczecinie z osobami, dla których obchody rocznicy odzyskania niepodległości są osobiście ważne i związane z ich aktywnością społeczną lub pracą zawodową.

2. Najważniejsze wnioski

Postawy Polaków wobec przeszłości

- Zainteresowanie przeszłością w porównaniu z wynikami badań z poprzednich lat utrzymuje się na przeciętnym poziomie: duże zainteresowanie deklaruje ok. 20%, średnie 43%, małe / brak ok. 37%.
- W ciągu minionych 3 dekad zwiększyła się wiedza Polaków o przeszłości rodzinnej.
- Przekonanie o przydatności w teraźniejszości wiedzy o przeszłości jest obecnie mniej powszechne niż w poprzednich pokoleniach. Zmieniają się funkcje przypisywane wiedzy historycznej: przestaje być „nauczycielką życia”, jest ważna jako element ogólnej kultury i czynnik kształtujący tożsamość.
- Rekonstrukcje historyczne stały się jednym z najpopularniejszych sposobów przekazywania wiedzy o przeszłości.
- Zdaniem większości badanych w narodowej przeszłości są postaci i fakty, które stanowić mogą przedmiot do dumy. Ci, którzy widzą powody do wstydu są w mniejszości – w porównaniu z wynikami z lat poprzednich ich odsetek wyraźnie się zmniejszył.
- Odzyskanie niepodległości w 1918 roku lokuje się w kanonie narodowej tradycji funkcjonującym w potocznej pamięci zbiorowej współczesnego społeczeństwa polskiego.

Odzyskanie niepodległości w pamięci zbiorowej

- Zdaniem badanych czynnikami, które miały decydujące znaczenie dla odzyskania niepodległości w 1918 roku były: silna tożsamość narodowa (identyfikacja, zwyczaje, religia), przekaz wartości narodowych w rodzinach, istnienie instytucji i stowarzyszeń społecznych, sprzyjająca sytuacja międzynarodowa.
- Za najważniejsze postaci zasłużone dla odzyskania niepodległości uważa się obecnie: Józefa Piłsudskiego (postać szczególnie dobrze znana), Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego, Wincentego Witosa, Wojciecha Korfanteo (postać pamiętana zwłaszcza na Śląsku), Józefa Hallera (działania upamiętniające na Pomorzu).
- Współpraca „ojców” niepodległości, zwłaszcza Piłsudskiego z Dmowskim to jeden z „mitów założycielskich” II Rzeczypospolitej, obecny do dzisiaj w pamięci zbiorowej Polaków.
- W pamięci zbiorowej utrwaliły się: fakt zakończenia I wojny światowej i odzyskanie niepodległości, a także wojna polsko-bolszewicka. Mało znane są wydarzenia wcześniejsze: rewolucja 1905, walki polskich formacji w czasie I wojny światowej.
- Miejsca, książki i filmy związane z odzyskaniem niepodległości w roku 1918 nie są obecnie znane powszechnie – poza specjalistami wiedzę na ten temat posiadają osoby aktywnie uczestniczące w upamiętnianiu wydarzeń z pierwszych dekad XX wieku. Polacy znają natomiast dość dobrze pieśni żołnierskie z okresu I wojny światowej, w tym – pieśni legionowe.
- Odzyskanie niepodległości postrzegane jest jako wielki sukces Polaków. Utrata niepodległości jest ważnym traumatycznym doświadczeniem zbiorowym polskiego społeczeństwa – sytuacje napięcia międzynarodowego powodują w opinii publicznej wzrost poczucia zagrożenia suwerenności Polski.

Postawy wobec świąt państwowych i obchodów rocznicy odzyskania niepodległości

- Odzyskanie niepodległości należy, w zgodnej opinii badanych, do rocznic zasługujących na szczególne upamiętnienie.
- Około połowa Polaków nie świętuje w żaden szczególny sposób rocznicy odzyskania niepodległości.
- Polacy pytani o osobiste preferencje dotyczące świętowania 11 listopada jako organizatorów obchodów najchętniej wskazują władze lokalne (46%) oraz centralne (43%).
- Najczęściej deklarowane formy świętowania 11 listopada to: udział w uroczystościach kościelnych, wywieszenie flagi i udział w publicznych uroczystościach.
- Rekonstrukcje historyczne oraz zadbanie o groby poległych to – w opinii badanych – najbardziej odpowiednie sposoby świętowania 11 listopada.

Postawy wobec patriotyzmu we współczesnym społeczeństwie polskim

- Czynnikiem tworzącym obecnie więź narodową, najczęściej wymienianym spontanicznie w trakcie badań, jest religia, inne to tradycja, obyczaje, język polski, wspólna historia, kultura.

- Stosunek Polaków do własnego państwa jest zjawiskiem złożonym. Państwo często oceniane jest przede wszystkim z punktu widzenia aktywności władz centralnych i lokalnych oraz działania administracji.
- Niemal każdy Polak sądzi, że patriotyzm polega na okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu, dbałości o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych i dbałości o narodowe dziedzictwo. Zdecydowana większość badanych wskazywała również, że postawami patriotycznymi są: pielęgnowanie lokalnych zwyczajów lub tradycji, poszanowanie i przestrzeganie prawa, udział w wyborach, kibicowanie polskim sportowcom oraz gotowość do walki i oddania życia za ojczyznę.
- Do cieszących się największą aprobatą społeczną współczesnych form manifestowania patriotyzmu można zaliczyć przede wszystkim udział w marszach z okazji rocznic historycznych i świąt narodowych oraz udział w biegach okolicznościowych takich jak np. bieg niepodległości. Ponad połowa Polaków za odpowiedni sposób manifestowania patriotyzmu uznaje umieszczanie flagi narodowej na samochodzie / rowerze / motocyklu. Najbardziej kontrowersyjne okazały się dwie formy: noszenie odzieży patriotycznej oraz tatuaże nawiązujące do narodowej symboliki. Polacy wyraźnie częściej deklarują poparcie dla postaw patriotycznych niż podejmowanie zgodnych z nimi działań.
- Polacy mają poczucie, że zagranicą możemy czuć się dumni z powodu naszej pracowitości, gościnności, polskiej kuchni. Nieco mniej liczna grupa – jedna trzecia respondentów – odczuwa dumę z narodowej przeszłości, przyrody i krajobrazu oraz osiągnięć naukowców, ludzi kultury i sportowców. Ważne i godne szacunku cechy Polaków to patriotyzm, przywiązanie do ojczyzny, umiłowanie wolności. Co piąty badany był zdania, że jako naród powinniśmy być również dumni z naszej religijności i przywiązania do Kościoła katolickiego. Najczęściej wymienianym powodem do wstydu jest pijaństwo.

3. Omówienie wyników badania

3.1. Postawy Polaków wobec przeszłości

3.1.1. Przeszłość jako przedmiot zainteresowania

Wiedza na temat przeszłości jest w polskim społeczeństwie zróżnicowana i zależy od indywidualnych zainteresowań historycznych związanych z wykształceniem i zainteresowaniami politycznymi. Porównując dane z poprzednich badań, możemy stwierdzić, że od trzydziestu lat na stałym poziomie (ok. 40%) utrzymuje się odsetek osób deklarujących średnie zainteresowanie – są to ludzie otwarci na przekazy o tematyce historycznej, ale osobiście nie przejawiający aktywności w tym zakresie. W połowie poprzedniej dekady wystąpił krótkotrwały wzrost deklaracji zainteresowań przeszłością, obecnie odsetek zainteresowanych obejmuje około jednej piątej badanych i wrócił do poziomu z lat 1996 – 2003 oraz roku 2015. Podobnie kształtują się deklaracje braku zainteresowania: obecnie ponad jedna trzecia badanych (37%) nie interesuje się przeszłością.

Tabela 1 Jak określił(a)by Pan(i) swoje zainteresowanie przeszłością? Dane w [%]

	1987		1996		2003		2006a		2006b		2015		VII'2016	
	(%)													
Bardzo duże	4	15	7	21	5	19	10	29	10	29	5	21	4	20
Duże	11		14		14		19		19		16		16	
Średnie	44		43		38		45		43		47		43	
Niewielkie	27	39	22	36	28	42	16	25	20	28	23	30	26	37
Żadne	12		14		14		9		8		7		11	
Inne	2		0		1		1		0		2		0	
Źródło:	CBOS N=1347		OBOP N=1109		ISP/ Pentor N=800		Pentor RI N=1016		Pentor RI N=1028		TNS Polska N=1000		NCK/TNS Polska N=1512	

Pytanie: Jak określił(a)by Pan(i) swoje zainteresowanie 1987, 1996: historią? / 2003, 2006, 2016: przeszłością? (1) Bardzo duże – interesuje mnie prawie wszystko, co dotyczy historii / przeszłości; (2) Duże – interesuje mnie wiele spraw związanych z historią / przeszłością; (3) Średnie – interesują mnie tylko najważniejsze sprawy związane z historią / przeszłością; (3) Niewielkie – raczej nie interesuję się historią / przeszłością (4) Żadne – praktycznie historia / przeszłość mnie nie interesuje (5) Określił(a)bym to inaczej.

3.1.2. Postrzeganie społecznych funkcji przeszłości

Pogląd, że dziedzictwo przeszłości jest ważne dla teraźniejszości, podziela większość Polaków – niemal trzy czwarte ankietowanych w roku 2003 i w 2016 uważało, że wiedza o przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi. Oczywistość tego przekonania jest więc powszechna, choć stopniowo słabnie.

Tabela 2 Opinie o przydatności wiedzy o przeszłości w teraźniejszości. Dane w [%].

	1987		2003		2016	
Tak, bardzo potrzebna	41,3	84,0	34,4	72,3	25	74
Tak, raczej potrzebna	42,7		37,9		49	
Niezbyt potrzebna	3,7	5,3	10,9	13,5	12	14
Całkowicie zbędna	1,6		2,6		2	
Trudno powiedzieć	10,6		14,3		12	
Źródło:	CBOS N=1374		ISP/ Pentor N=800		NCK/TNS Polska N=1512	

Zmieniają się też poglądy Polaków dotyczące pożytków, jakie ludzie teraźniejsi mogą mieć ze znajomości dziedzictwa przeszłości. Dane z roku 2003 wskazywały, że zyskało (w porównaniu z pomiarem z 1987 roku) na popularności postrzeganie wiedzy o przeszłości jako części kapitału kulturowego oraz intelektualnej formacji człowieka, ważnych dla kształtowania się grupowej

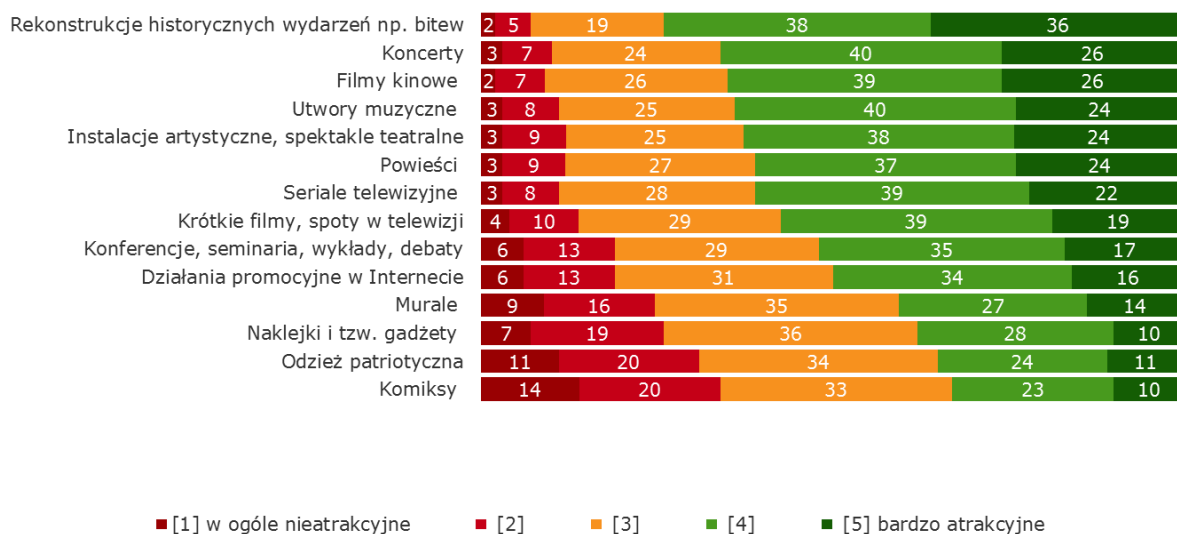
tożsamości. W pierwszych dekadach XXI wieku rzadziej niż w końcu lat osiemdziesiątych minionego stulecia traktuje się wiedzę o przeszłości jako źródło wskazań moralnych i wiedzy praktycznej, która pozwala skutecznie działać i służy za układ odniesienia pomocny przy interpretowaniu współczesnego świata.

Tabela 3 Postrzeganie funkcji, które wiedza o przeszłości spełnia w teraźniejszości. Dane w [%].

Kategorie odpowiedzi	1987	2003	2016
Składnik kultury, wykształcenia	31,4	43,9	33
Źródło wiedzy potrzebnej w teraźniejszości	29,6	23,2	13
Wartość	10,9	15,0	14
Podstawa tożsamości jednostki, świadomości narodowej	7,6	9,2	17
Układ odniesienia dla teraźniejszości	12,1	5,1	1
Źródło wartości, wskazań moralnych, wzorów	7,5	3,2	3
Przedmiot zainteresowań indywidualnych	2,9	1,6	2
Wypowiedzi krytyczne	5,6	14,7	12
Nie wiem, trudno powiedzieć	3,5	1,5	12
Źródło:	CBOS N=1228	ISP/ Pentor N=686	NCK/TNS N=1335
Pytanie otwarte, odpowiedzi nie sumują się do 100,0. Respondenci mogli udzielić kilku (do 3) odpowiedzi. Obliczając rozkłady odpowiedzi wzięto pod uwagę badanych, którzy nie odpowiedzieli „trudno powiedzieć” na pytanie „Czy znajomość przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi?”.			

Badani zostali również poproszeni o ocenę atrakcyjności różnych sposobów promowania treści historycznych lub patriotycznych. Dla większości (74%) atrakcyjne są rekonstrukcje historyczne, koncerty (66%) i utwory muzyczne (64%), instalacje artystyczne, spektakle teatralne (62%), powieści (61%) oraz seriale telewizyjne (61%). Za mniej atrakcyjne w tym kontekście natomiast często uważane są filmy kinowe (45%) czy komiksy (34%), odzież patriotyczna (31%), naklejki i tzw. gadżety (26%), a także murale (25%).

Wykres 1 Jakie sposoby promowania treści historycznych lub patriotycznych uważa Pan(i) za atrakcyjne, a jakie nie. Dane w [%], N=1512.

3.1.3. Pamięć rodzinna Polaków

Ogólnie wiedza o losach wielu poprzednich pokoleń własnej rodziny jest w Polsce bardzo rzadka. W trakcie dyskusji grupowych pojedyncze osoby (podobnie jak w innych, wcześniej realizowanych badaniach nad pamięcią) opowiadały o przodkach z dawnej przeszłości. Z drugiej strony, badania wskazują, że w ostatnich dekadach zwiększyła się w polskim społeczeństwie znajomość rodzinnej przeszłości. W miarę szczegółową wiedzę o dziadkach lub o dawniejszych przodkach deklarowało około 30% badanych w latach 1970 i 1987 i ponad 40% w badaniach prowadzonych w ostatnim dziesięcioleciach.

Tabela 4 Głębia pamięci rodzinnej w społeczeństwie polskim. Dane w [%].

		1970	1987	1999	2003	2009	2016
Wiem tylko o tym, co działo się za mego życia i co widziałem(am) na własne oczy	Płytko	27	26	21	19	19,7	17
Wiem, co było za życia moich rodziców, zanim przyszedłem (przyszłam) na świat		37	40	36	35	35,2	35
Sporo wiem o losach mojej rodziny w czasach, gdy moi dziadkowie byli młodzi	Średnio	30	27	35	34	33,7	36
Sporo wiem o losach mojej rodziny w czasach, gdy moi pradziadkowie byli młodzi	Głęboko	b.d.	4	5	9	8,3	8
Sporo wiem o losach jeszcze dalszych przodków		b.d.	1	1	2	1,6	2
Trudno powiedzieć / wychowywałem(am) się poza rodziną		6	2	1	2	1,5	2
Źródło:		OBOP N=2159	CBOS N=1374	CBOS N=1111	ISP/ Pentor N=800	TNS OBOP/ Pentor N=2004	NCK/TNS Polska N=1512

Na podstawie porównania danych z lat 1987, 2003 i 2016 można dojść do wniosku, że w ostatnich dekadach w polskim społeczeństwie częstotliwość toczonych w kręgu rodzinnym rozmów o przeszłości wykazywała stabilizację z oznakami niezbyt silnej tendencji spadkowej. Na stałym poziomie utrzymywał się odsetek najbardziej aktywnych, często dyskutujących o przeszłości (nieco ponad 10% we wszystkich badaniach). Zmniejszył się natomiast odsetek rodzin, w których rozmawia się o przeszłości od czasu do czasu, a jednocześnie powiększyła się grupa tych, którzy nigdy w kręgu rodzinnym nie poruszają spraw związanych z przeszłością.

Rodzinne rozmowy o przeszłości skupiają się na ostatnich kilkudziesięciu latach, a historia przenika się w nich z pamięcią autobiograficzną, czyli tym, co rozmówcy oraz ich bliscy i znajomi sami widzieli lub przeżywali. Nadal tematem najczęściej dyskutowanym jest II wojna światowa, choć w porównaniu z końcem lat osiemdziesiątych wyraźnie zmniejszył się krąg ludzi, rozmawiających prywatnie na ten temat. W roku 1987 relatywnie często rozmawiało się też o okresie międzywojennym. W czasach III Rzeczypospolitej ważnymi tematami stała się PRL, lata stanu wojennego oraz proces transformacji ustrojowej.

Tabela 5 Jakie fakty, zjawiska, wydarzenia lub postacie z przeszłości są najczęściej tematem tych rozmów? Dane w [%].

Kategorie odpowiedzi		2016	
Zagregowane (Z)	Szczegółowe (S)	S	Z
Mała historia	Dzieje rodziny, wspomnienia członków rodziny, znajomych	37	42
	Życie codzienne w przeszłości, poziom życia obecnie-dawniej	5	
	Dzieje miast, miejscowości, regionów, wydarzenia rozgrywające się w skali lokalnej	1	
Chronologiczny zakres rozmów	Okres międzywojenny 1921 – 1939	1	30
	II wojna światowa	20	
	Okres PRL ogólnie, 'za komuny, okres Polski Ludowej, konkretne procesy rozgrywające się po wojnie w ciągu kilku dekad	7	
	Okres powojenny, lata 1945-1955	1	
	Okres Solidarności od sierpnia 1980 do 13.12.1981	3	
	Lata 1981 – 88: stan wojenny, strajki, protesty, inne Wydarzenia z lat 1982 – 88	3	
	Lata 1989 – 91, upadek komunizmu, przemiany systemu politycznego, gospodarki, społeczeństwa	2	
	Lata ostatnie, od 1991 do chwili obecnej	3	
Wielka historia	Historia polityczna Polski, przebieg wydarzeń politycznych, mechanizmy polityki międzynarodowej, system władzy - ogólnie	3	8
	Teraźniejszość a przeszłość, porównania: dzień dzisiejszy, czasy minione, obecna sytuacja	2	
	Dzieje, historia – wypowiedzi ogólne: oceniamy dzieje przeszłości, korygujemy historię z tym, co jest w książkach	1	
	Dzieje społeczne i gospodarcze: stosunki społeczne, procesy gospodarcze	1	
Postaci historyczne		5	
Media, rocznice, edukacja historyczna		2	
Wszystkie		3	
Żadne, nie ma takich		0	
Inne		1	
Nie wiem, trudno powiedzieć		19	
Źródło:		NCK/TNS N=1335	

3.1.4. Przeszłość narodowa jako źródło dumy i wstydu

Zdecydowana większość Polaków – blisko czterech na pięciu ankietowanych – jest zdania, że mamy jako naród powody do dumy, zarówno jeśli chodzi o postaci, jak i wydarzenia historyczne. Przeciwnego zdania są tylko nieliczni (7%

w przypadku postaci i 6% w przypadku wydarzeń). Około 15% nie ma zdania na ten temat i odpowiada: „trudno powiedzieć”.

Co piąty Polak (19%) sądzi, że w historii Polski były nie tylko postaci, z których możemy być dumni, ale również takie, które przyniosły wstyd dobremu imieniu Polaka. Jeśli chodzi o niechlubne wydarzenia z przeszłości, to odsetek ten jest nieco większy i wynosi 27%.

W porównaniu z poprzednimi pomiarami obecnie Polacy rzadziej mają poczucie, że są w historii Polski takie postaci i wydarzenia, z których powodu możemy się wstydzić. Za to chętniej niż w 2003 roku mówimy, że mamy powody do dumy, jeśli chodzi o wydarzenia.

Tabela 6 Czy Pana(i) zdaniem były w naszej historii od początku istnienia Polski do chwili obecnej, postacie / wydarzenia, z których Polacy mogą być dumni / które przyniosły wstyd dobremu imieniu Polaka? Dane w [%].

Odpowiedzi:	Postaci 						Wydarzenia 					
	Duma			Wstyd			Duma			Wstyd		
	1987	2003	2016	1987	2003	2016	1987	2003	2016	1987	2003	2016
	(%)											
Tak	81,9	82,5	79	31,9	36,6	19	78,2	73,4	79	34,9	36,4	27
Nie	1,5	4,3	7	18,9	25	45	1,9	6,8	6	21,2	25,4	44
Trudno powiedzieć	16,6	13,3	14	49,2	38,4	37	19,9	19,9	15	44	38,3	29
1987: CBOS N= 1374; 2003: ISP PAN/ Pentor N= 800; 2016: NCK/TNS Polska N=1512												

Z jakich postaci jako Polacy możemy być najbardziej dumni? Tabela na stronie 13 prezentuje trzy listy spontanicznie wymienianych postaci historycznych cenionych w polskim społeczeństwie – w 1987, 2003 i 2016 roku. Jeśli na wyniki badań popatrzymy, szukając kanonu potocznej pamięci narodowej, to zobaczymy, że we wszystkich trzech pomiarach (1987, 2003, 2016) wśród postaci cenionych i szeroko znanych znaleźli się: Jan Paweł II, Józef Piłsudski, Tadeusz Kościuszko, Mikołaj Kopernik, Władysław Jagiełło i Adam Mickiewicz.

W roku 1987 wśród najczęściej wymienianych postaci przeważały te z dawnej przeszłość, natomiast w połowie lat dziewięćdziesiątych i na początku dwutysięcznych Polacy częściej byli zdania, że jako naród możemy być dumni przede wszystkim z Jana Pawła II, a także z Józefa Piłsudskiego oraz Lecha Wałęsy. Również w 2016 roku te trzy postaci znalazły się wysoko w „rankingu”. Warto także zauważyć, że jeszcze w 1987 roku Maria Skłodowska-Curie znajdowała się poza pierwszą dziesiątką najczęściej wymienianych postaci, natomiast w 2003 roku pojawiła się na szóstym miejscu, a w 2016 już na

czwartym. Maria Skłodowska-Curie i Wisława Szymborska to jedyne kobiety wśród kanonu postaci wymienianych przez respondentów, które osiągnęły co najmniej 1% wskazań.

W 2016 roku respondenci nieco częściej niż w poprzednich latach spontanicznie wymieniali postaci związane z odzyskaniem przez Polskę niepodległości – poza Józefem Piłsudskim (19%) wspomniano także Ignacego Jana Paderewskiego (2%), Wincentego Witosa (2%) oraz Romana Dmowskiego (1%).

Wśród Polaków nie ma ustalonego kanonu „antybohaterów” – osób, których możemy się wstydzić. W 1987 roku trzema najczęściej wymienianymi postaciami, które – zdaniem badanych – przyniosły wstyd dobremu imieniu Polaka byli: Edward Gierek (7,6%), Janusz i Bogusław Radziwiłłowie (4,5%) oraz Targowiczanie (4,4%). W 2003 roku w pierwszej trójce znaleźli się Lech Wałęsa (9%), politycy aktywni po 1989 roku (8,3%) oraz Wojciech Jaruzelski (6,4%). Obecnie również najczęściej wymienianymi postaciami są Wojciech Jaruzelski (4%) oraz politycy aktywni po 1989 roku, obecny rząd, klasa polityczna (2%), ale zyskują oni mniejszy odsetek wskazań, a do pierwszej trójki dołączają Bolesław Bierut (2%) oraz – nieobecni dotychczas w „rankingu” – Jarosław Kaczyński (2%) i Donald Tusk (2%).

Tabela 7 Postaci z przeszłości uznawane za powód do dumy. Treść pytania: Proszę wymienić kilka takich postaci i powiedzieć, dlaczego Polacy mogą być z nich dumni? W tabeli uwzględniono postaci wymienione przez co najmniej 1% badanych. Pogrubionym drukiem zaznaczono postaci wymieniane przez respondentów we wszystkich trzech badaniach. Zielonym tłem zaznaczono tzw. „ojców” niepodległości.

1987 (CBOS N=1347)		2003 (ISP/Pentor N=800)		2016 (NCK/TNS Polska N=1512)	
Postaci	%	Postaci	%	Postaci	%
Tadeusz Kościuszko	35,2	Karol Wojtyła – Jan Paweł II	42,9	Karol Wojtyła – Jan Paweł II	46
Władysław Jagiełło	13,8	Józef Piłsudski	23,0	Lech Wałęsa	20
Mikołaj Kopernik	13,3	Lech Wałęsa	16,4	Józef Piłsudski	19
Józef Piłsudski	12,5	Tadeusz Kościuszko	14,4	Maria Curie-Skłodowska	8
Karol Wojtyła – Jan Paweł II	11,4	Mikołaj Kopernik	10,4	Mikołaj Kopernik	8
Jan III Sobieski	9,8	Maria Skłodowska-Curie	6,9	Tadeusz Kościuszko	6
Adam Mickiewicz	9,7	Adam Mickiewicz	6,5	Mieszko I	5
Władysław Sikorski	8,5	Władysław Jagiełło	5,9	Adam Mickiewicz	5
Karol Świerczewski	7,2	Jan III Sobieski	5,4	Jan III Sobieski	4
Bolesław Chrobry	6,7	Fryderyk Chopin	3,6	Fryderyk Chopin	4
Kazimierz Wielki	6,6	Kazimierz Wielki	3,4	Władysław Jagiełło	4
Maria Skłodowska-Curie	6,3	Mieszko I	3,3	Wisława Szymborska	4
Fryderyk Chopin	6,0	Henryk Sienkiewicz	3,0	Kazimierz Wielki	3
Władysław Gomułka	6,0	Edward Gierek	2,9	Henryk Sienkiewicz	2
Mieszko I	4,6	Stefan Wyszyński	2,4	Ignacy Paderewski	2
Henryk Sienkiewicz	4,4	Bolesław Chrobry	2,4	Bolesław Chrobry	2
Kazimierz Pułaski	3,3	Wisława Szymborska	2,0	Wincenty Witos	2
Wincenty Witos	2,5	Władysław Sikorski	1,6	Władysław Sikorski	1
Wojciech Jaruzelski	2,5	Wojciech Jaruzelski	1,6	Jan Kochanowski	1
Ignacy Paderewski	2,1	Czesław Miłosz	1,3	Czesław Miłosz	1
Bolesław Bierut	2,0	Juliusz Słowacki	0,9	Stefan Wyszyński	1
Jan Henryk Dąbrowski	2,0	Jan Matejko	0,9	Roman Dmowski	1
Władysław Łokietek	1,7	Stefan Batory	0,9	Jerzy Popiełuszko	1
Stefan Wyszyński	1,5			Władysław Anders	1
Stefan Czarniecki	1,4			Zbigniew Religa	1
Józef Poniatowski	1,3			Kazimierz Pułaski	1
Stefan Batory	1,2			Jan Matejko	1
Juliusz Słowacki	1,2			Tadeusz Mazowiecki	1
Jan Matejko	1,0			Wojciech Jaruzelski	1

Tabela 8 Postaci uznawane za powód do wstydu. Treść pytania: Proszę wymienić kilka takich postaci i powiedzieć, dlaczego przyniosły one wstyd dobremu imieniu Polaka? W tabeli uwzględniono postaci wymienione przez co najmniej 1% badanych. Pogrubionym drukiem zaznaczono postaci wymieniane przez respondentów we wszystkich trzech badaniach.

1987 (CBOS N=1374)		2003 (ISP PAN/Pentor N=800)		2016 (NCK/TNS Polska N=1512)	
Postaci	%	Postaci	%	Postaci	%
Edward Gierek	7,6	Lech Wałęsa	9,0	Wojciech Jaruzelski	4
Radziwiłłowie (Janusz, Bogusław)	4,5	Politycy aktywni po 1989: „obecny rząd”	8,3	Jarosław Kaczyński	2
Targowiczanie	4,4	Wojciech Jaruzelski	6,3	Politycy aktywni po 1989: „obecny rząd”	2
Zdrajcy	2,4	Bolesław Bierut	4,9	Donald Tusk	2
Edward Rydz-Śmigły	1,8	Działacze ruchu komunistycznego, komuna, politycy z okresu PRL	3,4	Bierut Bolesław	2
Piotr Jaroszewicz	1,3	Zdrajcy, kolaboranci	2,6	Czesław Kiszczał	1
Józef Piłsudski	1,2	Feliks Dzierżyński	2,5	Lech Wałęsa	1
Feliks Dzierżyński	1,0	Radziwiłłowie (Janusz, Bogusław)	2,3	Działacze ruchu komunistycznego, komuna, politycy z okresu PRL	1
Stanisław August Poniatowski	1,0	Władysław Gomułka	2,0	Antoni Macierewicz	1
Lech Wałęsa	1,0	Stanisław August Poniatowski	1,4	Feliks Dzierżyński	1
		Edward Gierek	1,0	Stanisław August Poniatowski	1
				Władysław Gomułka	1

Odpowiedzi na pytanie o fakty z przeszłości, które mogą stanowić powód do dumy, wskazują na zmianę chronologicznej mapy pamięci narodowej. W porównaniu z końcem lat osiemdziesiątych XX wieku skróceniu uległ jej horyzont czasowy, a w centrum znalazły się te okresy, na których koncentrują się dyskusje publiczne o aktualnym znaczeniu politycznym – III Rzeczpospolita (30% wskazań), dwudziestolecie międzywojenne (18%), II wojna światowa (28%) oraz PRL (26%). Lista wydarzeń wchodzących do kanonu potocznej pamięci narodowej wydaje się stabilna. Po roku 1989 najważniejsze miejsce w kanonie potocznej pamięci narodowej Polaków zajęło obalenie komunizmu i ustanowienie demokracji – w obu badaniach, z roku 2003 i 2016, było to najczęściej wymieniane wydarzenie obok wyboru Karola Wojtyły na papieża w 1978 roku. Trzecim w kolejności najczęściej wymienianym wydarzeniem jest odzyskanie niepodległości w 1918 roku. W 1987 roku o tym wydarzeniu wspominało 6,3% społeczeństwa, w 2003 roku 13,1%, a w najnowszym pomiarze 14%.

Jeśli chodzi o wydarzenia, które stanowią dla Polaków powód do wstydu, to podobnie, jak w przypadku postaci – nie można określić jednej wspólnej listy faktów jednogłośnie ocenianych negatywnie. Tak jak w 2003 roku, również w 2016 najczęściej w wypowiedziach badanych pojawia się stan wojenny, ale poza tym „ranking” uległ zmianie głównie przez wzgląd na zmniejszenie liczby konkretnych wskazań.

Tabela 9 Wydarzenia z przeszłości stanowiące powód do dumy według częstości wskazań. Treść pytania: Proszę wymienić kilka takich wydarzeń i powiedzieć, dlaczego Polacy mogą być z nich dumni? W tabeli uwzględniono wydarzenia wymienione przez co najmniej 3% badanych.

1987 (CBOS, N=1374)		2003 (ISP PAN/PENTOR, N=800)		2016 (NCK/TNS Polska, N=1512)	
Wydarzenia	%	Wydarzenia	%	Wydarzenia	%
Bitwa po Grunwaldem	25,6	Transformacja ustrojowa, obalenie komunizmu	19,0	Wybór Karola Wojtyły na papieża – 1978	19
Powstanie warszawskie	11,9	Wybór Karola Wojtyły na papieża – 1978	13,8	Transformacja ustrojowa, obalenie komunizmu	18
Postawa w czasie II wojny światowej (ogólnie)	11,3	Odzyskanie niepodległości w 1918	13,1	Odzyskanie niepodległości w 1918	14
Kampania wrześniowa 1939 r	9,9	Bitwa pod Grunwaldem	12,5	Bitwa pod Grunwaldem	11
Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania (ogólnie)	9,3	II wojna światowa (ogólnie)	8,8	Powstanie warszawskie	11
Bitwa pod Wiedniem	8,2	Powstanie warszawskie	5,0	Sierpień 1980, powstanie Solidarności, umowy sierpniowe	9
Organizacja / walki Wojska Polskiego na Zachodzie	8,0	Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania (ogólnie)	4,6	Wydarzenia sportowe	8
Walki żołnierzy polskich w czasie II wojny (ogólnie)	7,9	Polityka zagraniczna po 1989 roku, wejście do NATO, UE	4,3	II wojna światowa (ogólnie)	7
Zwycięstwo, udział Polaków w pokonaniu Niemiec	7,1	Sierpień 1980, powstanie Solidarności, umowy sierpniowe	4,0	Zwycięstwo, udział Polaków w pokonaniu Niemiec hitlerowskich, odzyskanie wolności	7
Powstanie listopadowe	6,8	Konstytucja 3 Maja (1791), obrona Konstytucji	3,9	Polityka zagraniczna po 1989 roku, wejście do NATO, Unii Europejskiej	7
Odzyskanie niepodległości w 1918	6,3	Zwycięstwo, udział w pokonaniu Niemiec (1945)	3,8	Powstanie państwa polskiego, chrzest Polski	4
Powstanie styczniowe	5,5	Organizacja / walki Wojska Polskiego na Zachodzie	3,8	Wojna polsko-radziecka w 1920 r.	4
Konstytucja 3 Maja (1791), obrona Konstytucji	5,2	Kampania wrześniowa 1939 r.	3,8	Bitwa pod Wiedniem, odsiecz wiedeńska, 1683	3
Powstania śląskie	3,9	Bitwa pod Wiedniem, odsiecz wiedeńska, 1683	3,6	Konstytucja 3 Maja (1791), obrona Konstytucji	3
Ruch oporu, zorganizowanie podziemnych struktur w czasie II wojny światowej	3,1	Powstanie państwa polskiego, chrzest Polski	3,5	Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania narodowe (ogólnie)	3
Wybór Karola Wojtyły na papieża - 1978	3,1	Wojna polsko-radziecka w 1920 r.	3,3		
Organizacja /walki Ludowego Wojska Polskiego	2,9	Powstanie wielkopolskie	3,3		

Tabela 10 Wydarzenia uznawane za powód do wstydu. Treść pytania: Proszę wymienić kilka takich wydarzeń i powiedzieć, dlaczego przyniosły one Polakom wstyd? W tabeli uwzględniono wydarzenia wymienione przez co najmniej 1% badanych.

1987 (CBOS, N=1374)		2003 (ISP PAN/PENTOR, N=800)		2016 (NCK/TNS Polska, N=1512)	
Wydarzenia	%	Wydarzenia	%	Wydarzenia	%
Rozbiory, upadek państwa	8,6	Stan wojenny 13.12.1981, tłumienie protestów	8,3	Pogrom Żydów w Jedwabnem	4
Konfederacja targowicka	5,0	Rozbiory, upadek państwa	5,4	Zjawiska życia politycznego, aktywność klasy politycznej, postępowanie polityków	4
Stan wojenny 13.12.1981	4,2	Wprowadzenie systemu komunistycznego	4,0	Stan wojenny 13.12.1981, tłumienie protestów, pacyfikacja zakładów pracy	3
Sierpień 1980, powstanie „Solidarności”, okres 1980-81	3,6	Udział wojsk polskich w inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację	2,8	Działania obecnego rządu	3
Oslabienie państwa w XVII / XVIII w. (ogólnie)	3,1	Zjawiska życia politycznego III RP, aktywność klasy politycznej	2,6	Rozbiory, upadek państwa	2
Zajęcie Zaolzia (1938)	3,0	Stosunek wobec Żydów w czasie II wojny światowej (brak pomocy, obojętność)	2,6	Wprowadzenie systemu komunistycznego (ogólnie)	2
Krytyczne wypowiedzi dot. II wojny światowej	1,7	Korupcja, afery w III RP	2,1	Oslabienie państwa w XVII / XVIII w. (ogólnie)	1
Grudzień 1970	1,5	Polityka zagraniczna III RP, uzależnienie od UE, NATO, USA	2,0	Konfederacja targowicka	1
Wypowiedzi krytyczne o postawach Polaków w dobie rozbiorów	1,2	Konfederacja targowicka	1,9	Pogromy Żydów - ogólnie	1
Krytyczne wypowiedzi dotyczące rządu PR na emigracji, AK	1,2	Oslabienie państwa w XVII / XVIII w. (ogólnie)	1,8	Inne wydarzenia dotyczące okresu II wojny światowej	1
Sposób sprawowania rządów w okresie międzywojennym	1,1	Zajęcie Zaolzia (1938)	1,4	Pogrom Żydów w Kielcach	1
Walki pomiędzy różnymi orientacjami po II wojnie, referendum 1946 r.	1,0	Inne wydarzenia / zjawiska po 1989	1,1	Inne wydarzenia dotyczące okresu PRL	1
Wyjazd (ucieczka) rządu / dowództwa z Polski w 1939 r.	0,9	Ustrój II Rzeczypospolitej	1,0	Korupcja, afery	1
Błędy gospodarcze lat 60-tych i 70-tych	0,9	Zabójstwo ks. Jerzego Popiełuszki	0,9	Katastrofa smoleńska	1
Brak praworządności w okresie 1944-55, stalinizm	0,9	Brak praworządności w okresie PRL, powstanie SB i UB	0,9	Polityka zagraniczna, uzależnienie od Unii Europejskiej, NATO, USA	1

3.2. Odzyskanie niepodległości w pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego

3.2.1. Postrzeganie czynników sprzyjających odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918

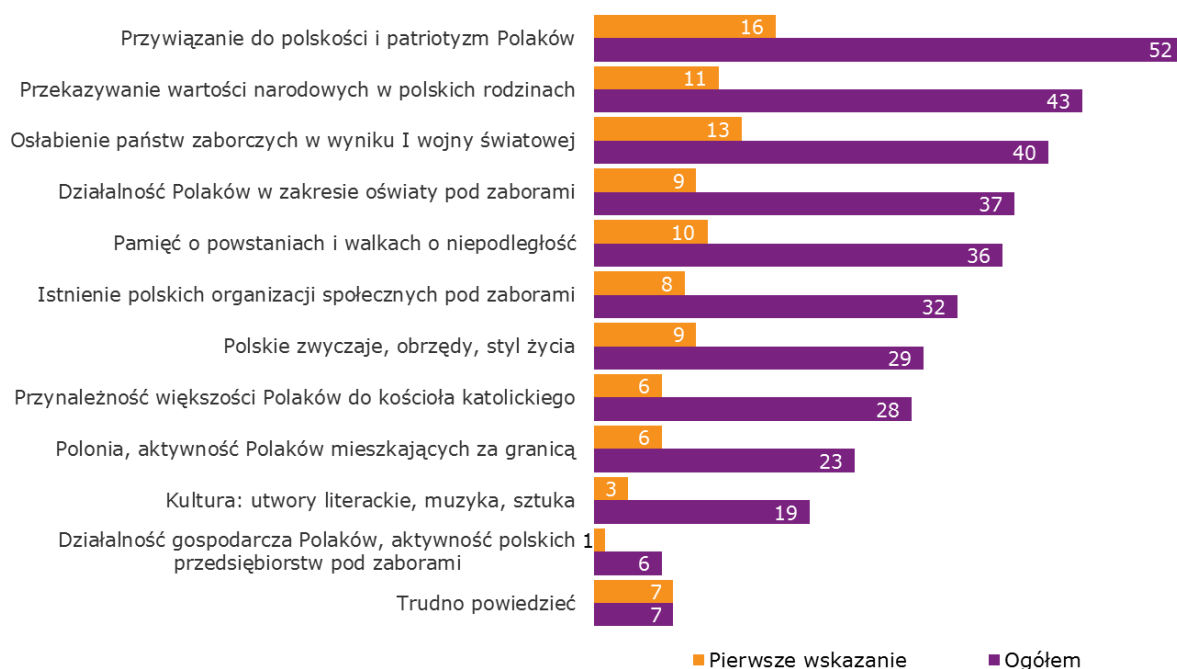
W roku 1918, jak sądzą badani, udało się Polakom zjednoczyć wysiłki i wykorzystać doświadczenia nawiązujące zarówno do dziedzictwa tradycji romantycznej, jak i pozytywistycznej. Czynniki tworzące podstawę do działań zmierzających do odzyskania niepodległości w roku 1918 podzielić można na trzy grupy. Pierwsza, to silne poczucie tożsamości narodowej. Zdaniem około połowy ankietowanych (52%) czynnikiem społecznym, który przyczynił się do odzyskania niepodległości było przywiązanie do polskości i patriotyzm. Przywiązanie do wartości narodowej umacniała pamięć zbiorowa, w tym wspomnienia o powstaniach i walkach o niepodległość (36%). W życiu codziennym poczucie narodowej odrębności wyrażało się poprzez polskie zwyczaje, obrzędy i styl życia (29%).

Drugą grupę czynników stanowiło, zdaniem Polaków, istnienie sieci społecznych instytucji i struktur. Podstawą tego systemu była rodzina, w której dokonywał się przekaz tradycji i kształtowanie narodowej świadomości kolejnych pokoleń (43% wskazań). Badani wspominali działania Polaków w zakresie oświaty (37%) oraz istnienie polskich organizacji społecznych pod zaborami (32%). Zdaniem 28% respondentów w procesie odzyskania niepodległości przez Polskę ważna była rola katolicyzmu jako wyznania odróżniającego Polaków od dominującego w Prusach protestantyzmu, w Rosji zaś prawosławia, a także prężnej, legalnej instytucji stymulującej powstawanie organizacji i stowarzyszeń, wspierających wiele inicjatyw patriotycznych i tworzącej przestrzeń publiczną, w której używano języka polskiego.

Trzecim najczęściej pojawiającym się czynnikiem sprzyjającym odzyskaniu przez Polskę niepodległości jest osłabienie państw zaborczych po I wojnie światowej. Mówiąc o czynnikach, dwie piąte badanych (40%) wskazywało właśnie na sytuację międzynarodową.

Kultura to czynnik wskazywany relatywnie rzadko (19%), gdyż – jak wskazują wypowiedzi zarejestrowane w trakcie badań jakościowych – jej rola jest postrzegana w kontekście kształtowania i podtrzymywania tożsamości i poczucia odrębności narodowej. Innym czynnikiem rzadko w badaniach wymienianym i – jak się wydaje – niedocenianym jest sfera gospodarcza, aktywność polskich przedsiębiorstw pod zaborami. Znaczenie wymiaru gospodarczego w procesie odzyskania niepodległości i tworzenia zrębów II Rzeczypospolitej podkreślali w trakcie badań jakościowych respondenci ze Śląska i z Wielkopolski.

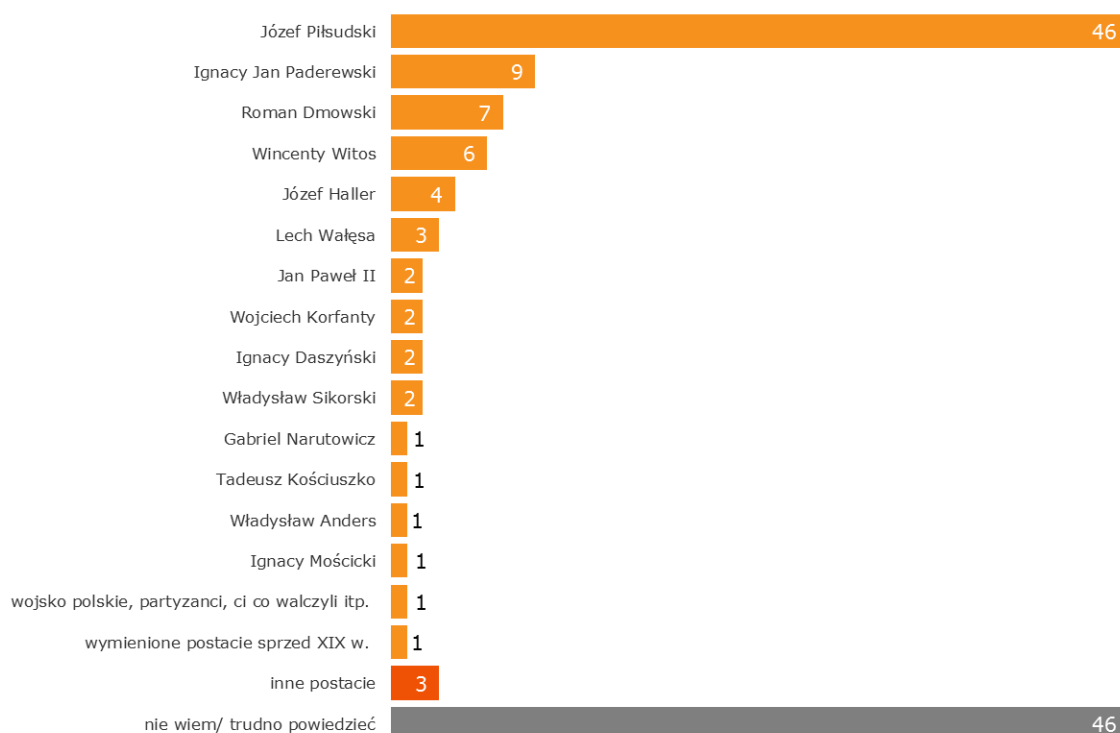
Wykres 2 Jakie czynniki, Pana(i) zdaniem, zdecydowały o tym, że Polsce udało się odzyskać niepodległość po zakończeniu I wojny światowej? Dane w [%], N=1512.

3.2.2. Bohaterowi zasłużeń dla odzyskania niepodległości

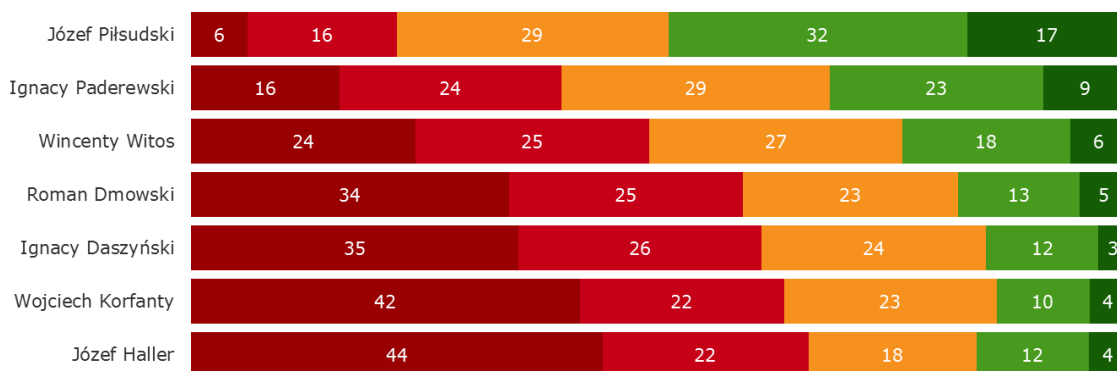
Odzyskanie niepodległości jest żywe w polskiej potocznej pamięci zbiorowej, ale pozostaje w cieniu wydarzeń późniejszych: II wojny światowej, okresu PRL, upadku komunizmu oraz ostatnich dekad. Wiedza na temat bohaterów ważnych dla odzyskania niepodległości przez Polskę, jest wśród Polaków raczej powierzchowna. Wśród spontanicznie wymienianych postaci działających w okresie odzyskania przez Polskę niepodległości, z których nasz naród mógłby być dumny, respondenci wspominają Józefa Piłsudskiego (46%), znacznie rzadziej wymieniani są: Ignacy Jan Paderewski (9%), Roman Dmowski (7%), Wincenty Witos (6%), czy Józef Haller (4%). W odpowiedziach respondentów pojawiają się także takie postaci jak: Wojciech Korfanty, Ignacy Daszyński, Władysław Sikorski, Gabriel Narutowicz, czy Ignacy Mościcki. Polacy obok konkretnych nazwisk podają również bohaterów zbiorowych jak np. wojsko polskie, osoby walczące itp. Często widoczne jest nakładanie się na obraz czasu odzyskania niepodległości pamięci wydarzeń późniejszych: obok postaci, które działały w okresie I wojny światowej oraz II Rzeczypospolitej, badani wymieniali Władysława Andersa, partyzantów, Lecha Wałęsę oraz Jana Pawła II. Niemal połowa Polaków nie potrafiła wskazać ani jednej postaci z omawianego okresu, z której można by było być dumnym.

Wykres 3 Z jakich postaci działających w okresie odzyskania przez Polskę niepodległości Polacy mogą być szczególnie dumni? Dane w [%], N=1512.

Samoocena wiedzy na temat poszczególnych „ojców” niepodległości również nie pozostawia wątpliwości, że to Józef Piłsudski jest postacią, która stała się dla Polaków ikoną niepodległości. Niemal połowa Polaków (49%) deklaruje znaczną wiedzę na temat tej postaci. Co trzeci Polak (32%) uważa, że dość dużo wie na temat Ignacego Paderewskiego. Większość badanych natomiast krytycznie ocenia poziom własnej wiedzy na temat takich postaci jak: Roman Dmowski, Ignacy Daszyński, Wojciech Korfanty oraz Józef Haller.

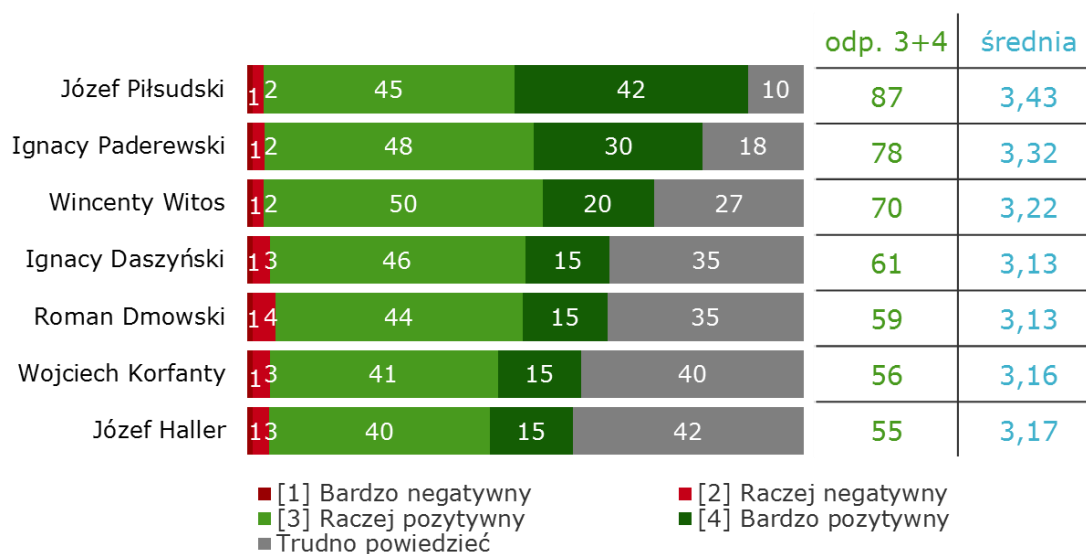
Wykres 4 Proszę ocenić swoją wiedzę o poszczególnych osobach na skali od 1 do 5, gdzie 1 to „nie wiem nic na temat tej osoby”, a 5 – „wiem bardzo dużo na temat tej osoby”. Dane w [%], N=1512.

■ [1] nie wiem nic na temat tej osoby ■ [2] ■ [3] ■ [4] ■ [5] wiem bardzo dużo na temat tej osoby

Większość współczesnych Polaków pozytywnie ocenia „ojców” niepodległości: Józefa Piłsudskiego (87% ocen dodatnich), Ignacego Paderewskiego (78%), Wincentego Witosa (70%). Jeśli chodzi o inne postaci, na przykład Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Wojciecha Korfańskiego i Józefa Hallera, to respondenci również najczęściej deklarują pozytywny do nich stosunek, ale równocześnie znaczna (35 – 42%) część badanych mało o nich wie i odpowiada „trudno powiedzieć”. W pamięci zbiorowej Polaków utrwaliły się postaci mężczyzn zasłużonych dla odzyskania niepodległości, nie ma natomiast żadnych kobiet znanych z imienia i nazwiska.

Wykres 5 Jak ocenił(a)by Pan(i) swój stosunek do poszczególnych postaci: Dane w [%], N=1512.

3.2.3. Wiedza na temat wydarzeń towarzyszących odzyskaniu niepodległości we współczesnym społeczeństwie

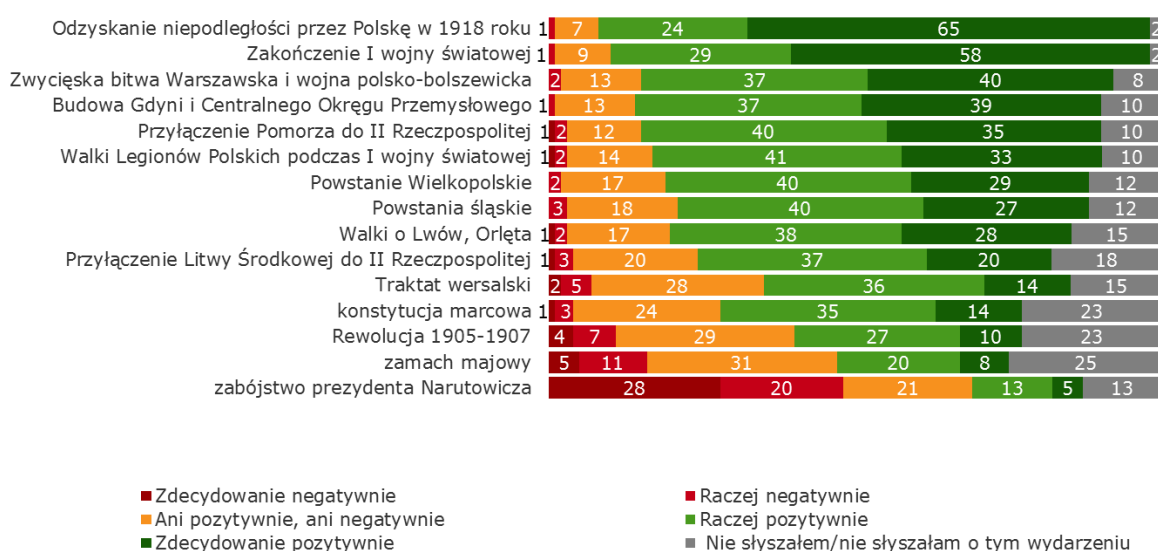
Wiedza na temat poszczególnych wydarzeń związanych z odzyskaniem niepodległości jest zróżnicowana. Relatywnie najlepiej znana jest wojna polsko-bolszewicka oraz wydarzenia z listopada 1918. Współcześni Polacy mniej wiedzą na temat konkretnych wydarzeń – rewolucji 1905, walk Legionów Polskich podczas I wojny światowej, powstania wielkopolskiego, walk o Lwów, przyłączenia do Polski Pomorza czy traktatu wersalskiego. Przebieg dyskusji grupowych oraz wywiadów indywidualnych wskazuje na regionalne zróżnicowanie wiedzy o wydarzeniach związanych z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Mieszkańcy Wielkopolski dużo wiedzą na temat powstania wielkopolskiego, zaś na Śląsku odzyskanie niepodległości budzi silne skojarzenia z powstaniami śląskimi. Dla wielu mieszkańców Pomorza ważny jest proces przyłączenia do Polski tego regionu.

Symbolami sukcesów II Rzeczypospolitej stały się budowa Gdyni i Centralny Okręg Przemysłowy. Znacznie słabiej w potocznej pamięci zbiorowej utrwaliły się

takie wydarzenia jak: zabójstwo prezydenta Narutowicza, konstytucja marcowa, czy zamach majowy.

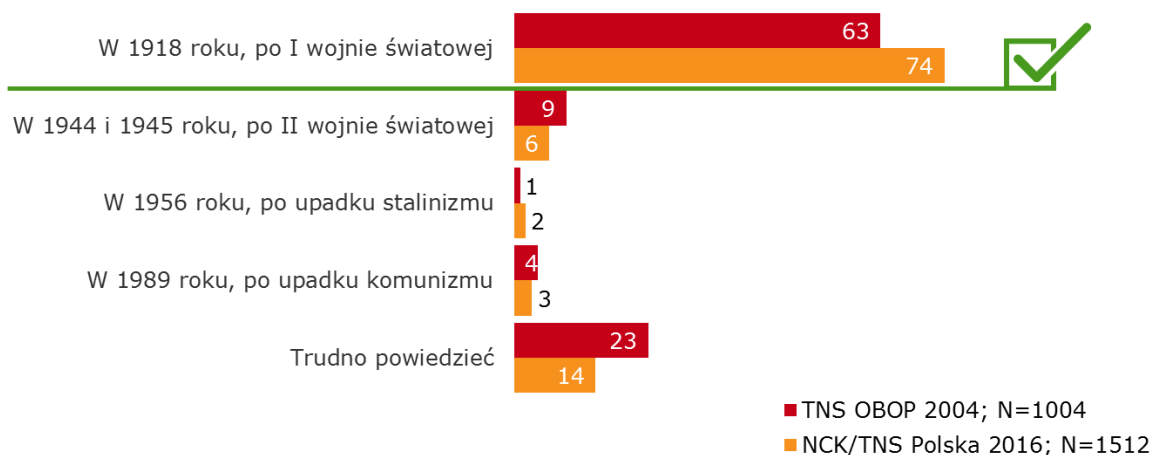
Jeśli chodzi o współczesną ocenę wydarzeń, to dodatnio oceniane są fakty, którym przypisuje się konkretne, pozytywne rezultaty: odzyskanie niepodległości przez Polskę oraz zakończenie I wojny światowej. Dodatnie oceny przyznawane są także zwycięstwu w wojnie polsko-bolszewickiej, budowie Gdyni i Centralnego Okręgu Przemysłowego, przyłączeniu Pomorza do II Rzeczypospolitej, czy walkom Legionów Polskich podczas I wojny światowej. Krytycznie postrzegane są natomiast zamach majowy oraz zabójstwo prezydenta Narutowicza.

Wykres 6 Proszę ocenić każde z następujących wydarzeń historycznych. Czy ocenia je Pan(i) pozytywnie, negatywnie czy też nie słyszał(a) Pan(i) o tym wydarzeniu? Dane w [%], N=1512.

Wiedza Polaków na temat 11 listopada 1918 roku wzrasta – przynajmniej w ogólnym, powierzchownym zakresie. W 2016 roku Polacy częściej niż w roku 2004 potrafili poprawnie wskazać, w którym roku nastąpiły wydarzenia upamiętniane w trakcie Święta Niepodległości. W bieżącym roku poprawnej odpowiedzi udzieliło trzech na czterech respondentów (74%), a w 2004 roku trzech na pięciu (63%). Wciąż jednak co czwarty Polak nie potrafi wskazać poprawnej daty i udziela odpowiedzi „trudno powiedzieć” (14%) lub wskazuje błędną odpowiedź (11%).

Wykres 7 11 listopada obchodzimy Święto Niepodległości. Czy może Pan(i) powiedzieć, kiedy nastąpiły wydarzenia, które upamiętniają to święto? Dane w [%], N=1512.

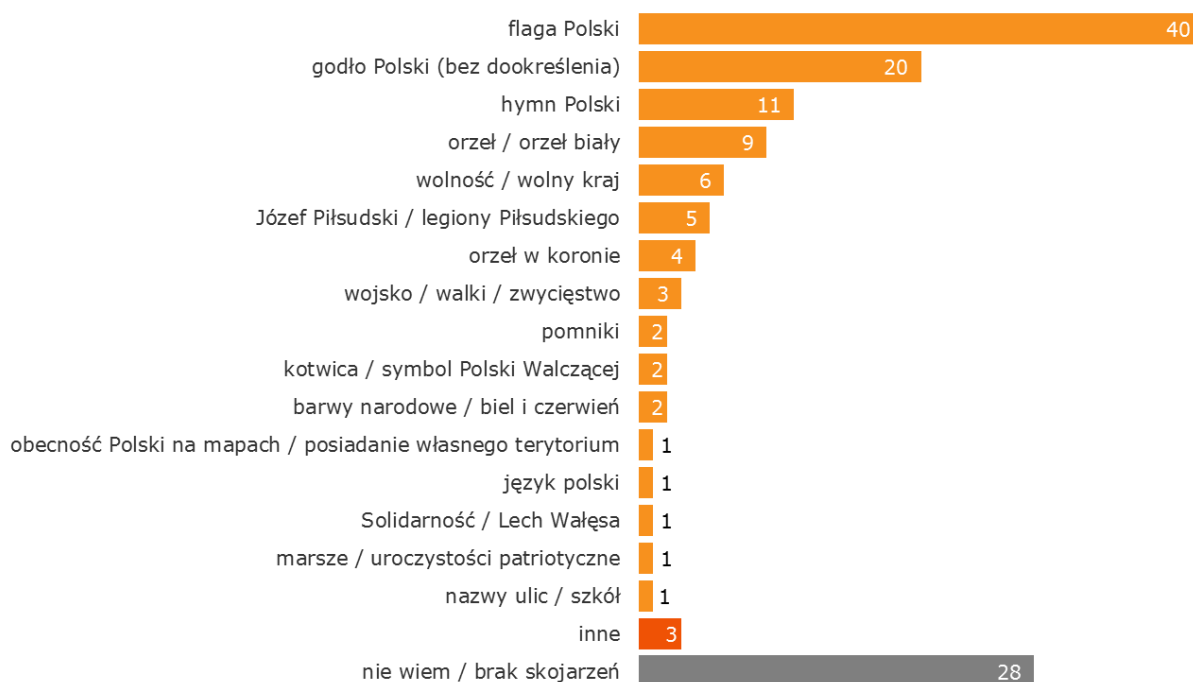
3.2.4. Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci kulturowej

W świadomości społecznej nie ukształtował się kanon dzieł literackich, plastycznych czy filmowych dotyczących odzyskania niepodległości. Tytuły filmów lub seriali dotyczących tego okresu potrafi wskazać co dziesiąty badany (9%) – najczęściej wymieniane są „Bitwa Warszawska 1920”, „Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy”, „Polonia Restituta”. Utwory literackie poruszające tę tematykę są w praktyce całkowicie zapomniane – zaledwie 3% respondentów miało jakiegokolwiek skojarzenia. Najlepiej znanymi utworami związanymi z odzyskaniem niepodległości są pieśni żołnierskie. Niemal każdy Polak (95%) zna utwór „Przybyli ułani pod okienko”, wielu (63%) potrafi zaśpiewać jego fragment. Inne, bardzo szeroko znane pieśni to: „O mój Rozmarynie” (92%), którą zaśpiewać potrafiłoby 57% ankietowanych, „Hej, hej ułani” (90%), której tekst i melodia są znane ponad połowie respondentów (53%), czy „Pieśń Legionów” (inaczej nazywana: „Pierwsza Brygada”), która jest znana 87% respondentom, a niemal połowa z nich potrafiłaby tę pieśń zanucić. Relatywnie mniej znana (66%) jest „Pierwsza Kadrowa”, którą niemal 30% Polaków potrafiłoby zaśpiewać.

3.2.5. Miejsca i symbole: współczesne reprezentacje niepodległości

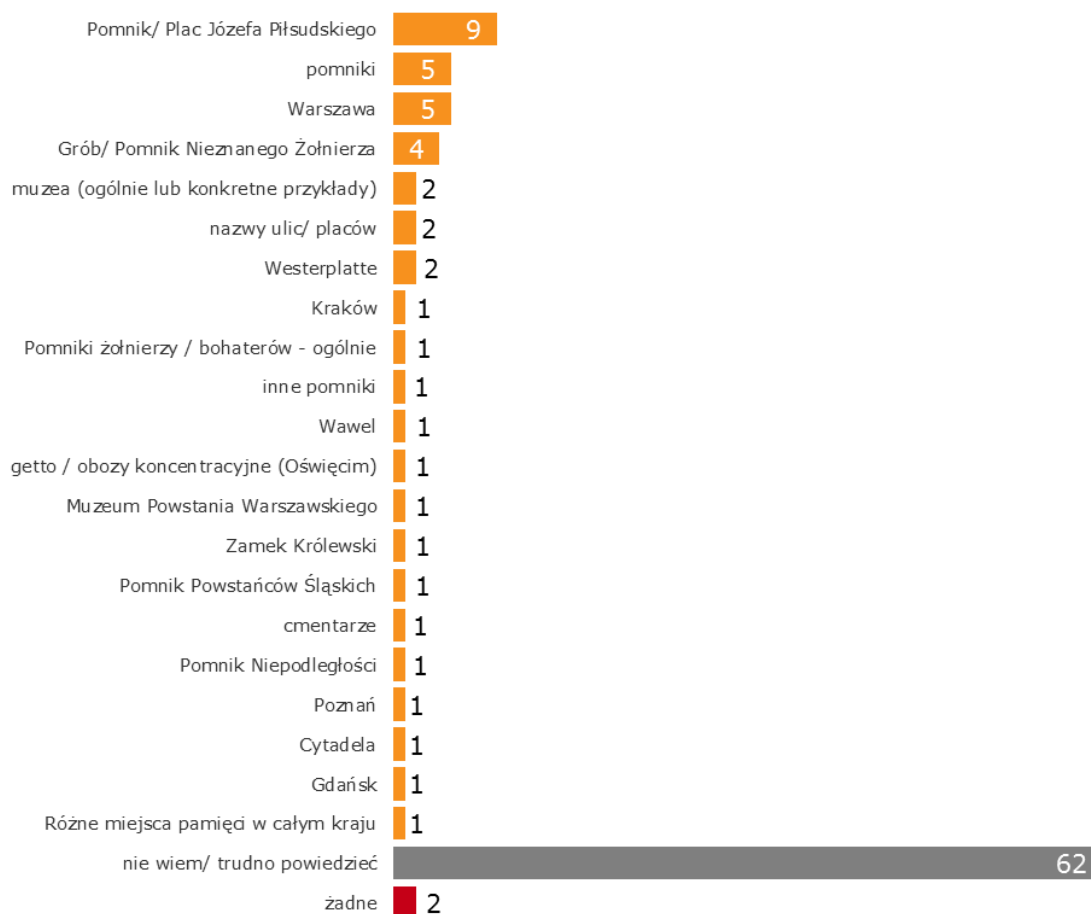
Niepodległość najczęściej kojarzy się Polakom z symbolami suwerennego państwa: flagą Polski (40%), godłem (20%), białym orłem (9%), hymnem państwowym (11%). Trzeba jednak dodać, że odpowiadając na pytanie otwarte, niemal 30% ankietowanych nie potrafiło wymienić żadnego symbolu, który kojarzyłby się im z niepodległością.

Wykres 8 Jakie symbole przychodzą Panu(i) do głowy w pierwszej kolejności, gdy myśli Pan(i) o niepodległości? / Jakie ma Pan(i) skojarzenia z odzyskaniem niepodległości przez Polskę? Dane w [%], N=1512.

W publicznej przestrzeni wielu polskich miejscowości znajdują się miejsca i obiekty, które wiążą się z odzyskaniem niepodległości w 1918 roku, ale ich identyfikacja stwarza trudności wielu współczesnym Polakom – 62% badanych nie potrafiło przywołać z pamięci żadnego takiego miejsca. Pozostali najczęściej wymieniali pomniki, ulice i place Józefa Piłsudskiego, wspomniano także inne pomniki (Grób Nieznanego Żołnierza w Warszawie, Pomnik Niepodległości, Pomnik Powstańców Śląskich, Pomnik Powstania Wielkopolskiego), miasta (Warszawa, Kraków, Poznań, Gdańsk), muzea i zabytki (Wawel, Zamek Królewski, Cytadela). Niektórzy odpowiadający na omawiane pytanie wspominali także obiekty związane z późniejszymi wydarzeniami, zwłaszcza – z II wojną światową, np. Westerplatte, getto i obozy koncentracyjne czy Muzeum Powstania Warszawskiego.

Wykres 9 Jakie miejsca / zabytki / pomniki znajdujące się na terenie Polski kojarzą się Panu(i) z odzyskaniem niepodległości przez Polskę? Dane w [%], N=1512.

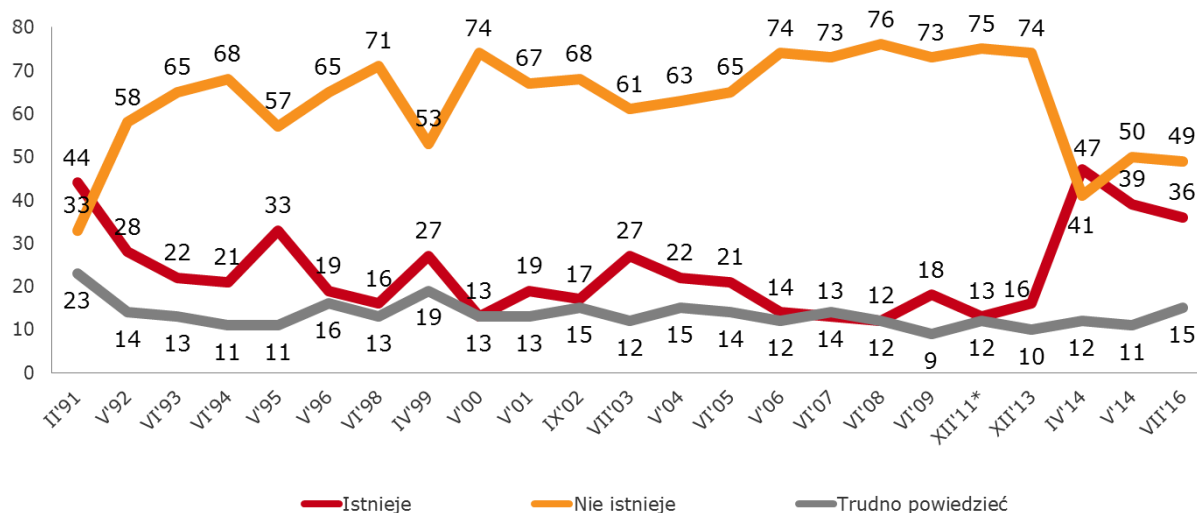

3.2.6. Postawy współczesnych Polaków wobec niepodległości

Z wypowiedzi badanych formułowanych podczas dyskusji grupowych i wywiadów pogłębionych wynika, że niepodległość jest ważną dla Polaków wartością. W przekonaniu respondentów została ona odzyskana dzięki walce minionych pokoleń i umożliwia kultywowanie własnej tradycji i kultury oraz realizację celów politycznych, społecznych i gospodarczych, choć w trakcie badań jakościowych często wyrażano pogląd, że wielu obywateli, zwłaszcza ludzi młodych, nie pamiętających II wojny światowej i czasów komunizmu, nie docenia znaczenia niepodległości i nie zdaje sobie sprawy, że może być ona zagrożona. Osoby takie uważają niepodległość za oczywistość, fragment zastanej, stabilnej rzeczywistości społecznej i politycznej. W takim stanie rzeczy aktywność obywateli skupia się na sprawach codziennej egzystencji i nie koncentruje się na myśleniu o niepodległości lub jej ewentualnej utracie. Dlatego wielu Polaków koncentruje się obecnie na swoich życiowych problemach i bieżących sprawach społecznych, politycznych czy gospodarczych. Z drugiej strony, w czasie dyskusji powtarzano pogląd, że własne państwo można utracić, a w sytuacji krytycznej obrona niepodległości stanowi obowiązek każdego obywatela.

Przekonanie o istnieniu zagrożenia dla niepodległości zmienia się w czasie i wiąże się z oceną sytuacji międzynarodowej. Odsetek Polaków dostrzegających obecnie zagrożenie dla niepodległości jest w 2016 roku relatywnie wysoki: ponad jedna trzecia respondentów (36%) uważa, że istnieją zagrożenia dla niepodległości naszego kraju, przeciwnego zdania jest blisko połowa (49%), ale najwyższy poziom poczucia zagrożenia dla niepodległości Polski badacze postaw społecznych stwierdzili na początku procesu transformacji ustrojowej, w roku 1991 (44%) oraz w 2014 roku w związku z wybuchem konfliktu zbrojnego na Ukrainie (47%).¹

Wykres 10 Czy w chwili obecnej istnieje czy też nie istnieje zagrożenie dla niepodległości Polski? Dane w [%], 2016: N=1512.

1991-2014: CBOS; 2016: NCK/TNS Polska
* Badanie BBN

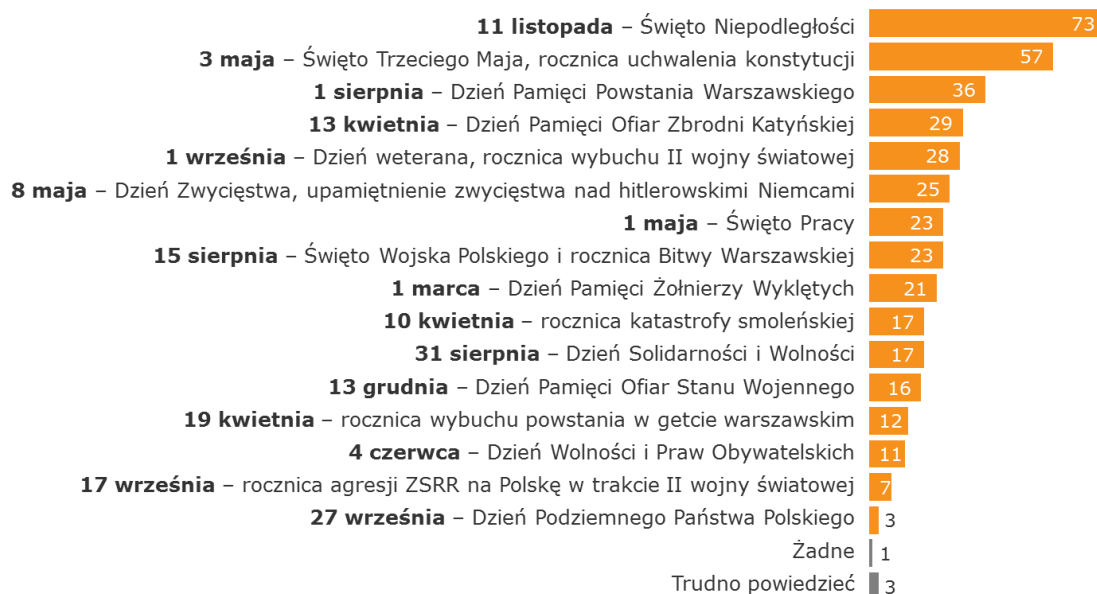
3.3. Postawy wobec świąt państwowych i obchodów rocznicy odzyskania niepodległości

3.3.1. Obchodzenie w Polsce świąt państwowych i rocznic

W trakcie badań zapytaliśmy respondentów, które ze świąt i rocznic zasługują ich zdaniem na szczególne upamiętnienie. Dwie daty budzą najmniej wątpliwości i wskazywane są najczęściej: 11 listopada, Święto Niepodległości (73%) oraz 3 maja, czyli rocznica uchwalenia konstytucji (57%).

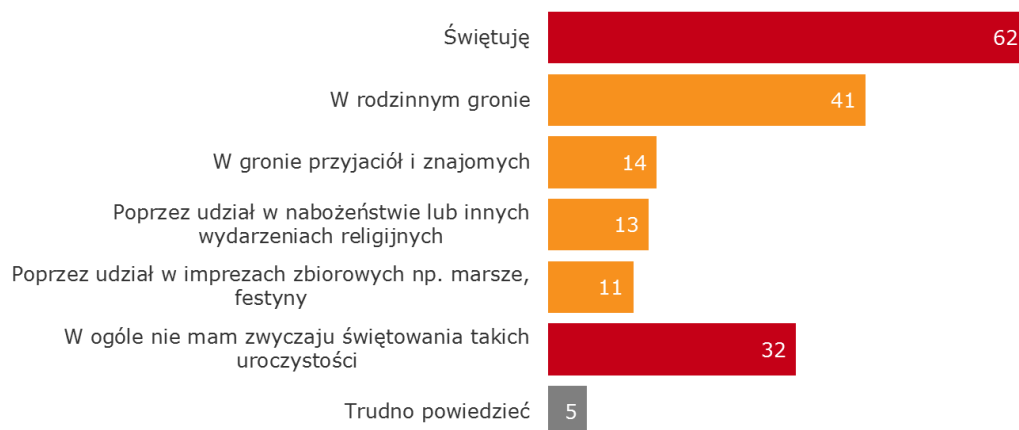
¹ Dane zaczerpnięte z raportu CBOS z 2014 roku: *Sytuacja międzynarodowa i bezpieczeństwo Polski*, [online], [dostęp: 12.09.2016], dostępne w Internecie: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_080_14.PDF.

Wykres 11 Które z następujących świąt / rocznic zasługują na szczególne upamiętnienie? Proszę wybrać 5 najważniejszych, zaczynając od tego najważniejszego. Dane w [%], N=1512.

Ogólnie rzecz biorąc, bez odnoszenia się do konkretnych okazji, co trzeci Polak (32%) przyznaje, że nie ma w zwyczaju świętować ważnych narodowych lub państwowych świąt. Większość (62%) obchodzi takie święta, zwykle w rodzinnym gronie (41%), wśród przyjaciół i znajomych (14%), biorąc udział w nabożeństwach lub innych wydarzeniach religijnych (13%), czy uczestnicząc w imprezach zbiorowych (11%).

Wykres 12 W jaki sposób obchodzi Pan(i) ważne święta narodowe, państwowe? Dane w [%], N=1512.

Osoby, które świętują, uczestnicząc w imprezach zbiorowych, należą zatem do mniejszości. Występuje znaczna dysproporcja pomiędzy liczbą ludzi deklarujących chęć obchodzenia Święta Niepodległości a liczbą osób angażujących się w działania poza gronem rodzinnym i przyjaciół. W dużym stopniu wynika ona z koncentracji organizatorów na wydarzeniach centralnych, w których niewielka grupa osób może uczestniczyć osobiście, a większość Polaków

śledzi ich przebieg za pomocą mediów. Aktywny udział dużej grupy Polaków w obchodach świąt państwowych wymagałby zwiększenia liczby działań realizowanych lokalnie.

3.3.2. Opinie o celach obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości

W 2018 roku będziemy świętować w Polsce 100-lecie odzyskania niepodległości. Zapytaliśmy Polaków o to, z jakich względów warto, w ich opinii, obchodzić tę rocznicę. Prawie jedna trzecia (30%) jest zdania, że przede wszystkim warto czcić pamięć tego wydarzenia, upamiętnić je. To był najczęściej wymieniany powód, jednak ogólnie rzecz biorąc, pytanie okazało się dość trudnym zadaniem dla respondentów – jedna czwarta ankietowanych (25%) nie potrafi sformułować konkretnej opinii na ten temat i odpowiada „nie wiem / trudno powiedzieć”. Inne odpowiedzi były wskazywane zdecydowanie rzadziej.

Z uzyskanych danych wynika, że obchody 100-lecia odzyskania niepodległości powinny odbywać się na różnych poziomach życia społecznego: badani oczekują (42%), że Warszawa będzie miejscem obchodów centralnych, ale program zawierać musi wymiar ogólnonarodowy, obejmować działania lokalne, na wsiach i małych miastach (34%) oraz regionalne, czyli w miastach wojewódzkich (34%). Co czwarta osoba (25%) jest zdania, że świętowanie jubileuszu może mieć także charakter mikrospołeczny i odbywać się na poziomie rodziny oraz w kręgach przyjaciół i znajomych.

Wykres 13 Gdzie przede wszystkim powinno się obchodzić 100-lecie odzyskania niepodległości? Proszę wybrać do dwóch odpowiedzi. Dane w [%], N=1512.

Potrzeba uwzględnienia poziomu lokalnego staje się jeszcze wyraźniejsza, gdy zapytamy Polaków o ich osobiste preferencje. W roli organizatorów obchodów Święta Niepodległości, którzy mają największą „moc przyciągania”, najchętniej widziani są przedstawiciele władz – tych lokalnych (46%) i centralnych (43%).

W dalszej kolejności wymieniane są stacje telewizyjne (30%) oraz instytucje kultury (28%), a za nimi rzadziej: kościół (17%), fundacje lub stowarzyszenia (13%), koalicje lokalnych instytucji (12%), czy nieformalne grupy pasjonatów (12%). Co ciekawe, 6% ogółu ankietowanych wyraża chęć samodzielnej organizacji obchodów, przy czym 3% podaje tę odpowiedź w swoim pierwszym wyborze.

Wykres 14 W obchody Święta Niepodległości angażują się różne instytucje i organizacje. Gdyby miał(a) Pan(i) wybrać wydarzenie ze względu na organizatora, to czyja propozycja byłaby dla Pana(i) najbardziej atrakcyjna. Proszę wskazać do 3 odpowiedzi. Dane w [%], N=1512.

3.3.3. Preferowane formy obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości

W opinii Polaków obchody 100-lecia odzyskania niepodległości powinny przede wszystkim koncentrować się na działaniach edukacyjno-informacyjnych, dyskusji nad minionym stuleciem, odwołaniem do historii (ważnych wydarzeń, postaci), tradycji i kultury, czyli do tego, co zdaniem Polaków łączy nas jako naród. Najbardziej odpowiednimi sposobami świętowania stulecia odzyskania niepodległości są rekonstrukcje historyczne oraz zadbanie o cmentarze i groby poległych za niepodległość. Innymi najczęściej wymienianymi formami obchodów są parady wojskowe, wycieczki po miejscach pamięci, dni otwarte i organizacja dużych wystaw w muzeach narodowych, wielkie, narodowe widowisko oraz koncerty, festyny i inne widowiska.

Wykres 15 Dziesięć najodpowiedniejszych sposobów świętowania według ogółu Polaków, N=1512².

3.4. Postawy wobec patriotyzmu we współczesnym społeczeństwie polskim

3.4.1. Stosunek Polaków do własnego państwa

W 2003 r. w ramach badań międzynarodowych International Social Survey Programme (ISSP) – „National Identity II” pytano Polaków o stosunek do swojego kraju. Okazało się wówczas, że w porównaniu z obywatelami państw zachodnich mamy stosunkowo niskie poczucie dumy. W tegorocznym badaniu powtórzyliśmy wybrane pytania. Z zebranych odpowiedzi wynika, że w okresie ostatnich 13 lat wyraźnie wzrosła liczba osób uważających Polskę za kraj lepszy od większości innych krajów (z 33% do 55%), a także twierdzących, że świat byłby lepszy, gdyby ludzie z innych krajów byli bardziej podobni do Polaków (z 30% do 51%).

² W pytaniu zastosowano technikę Maximum Difference Scaling (MaxDiff). To metoda pomiaru preferencji, której celem jest szeregowanie zjawisk na skali ważności preferencji. Cechą charakterystyczną metody jest możliwość pomiaru preferencji respondentów względem zjawisk, które mogą charakteryzować się dużą złożonością (np. w naszym przypadku wiele możliwych sposobów obchodzenia 100-lecia odzyskania niepodległości). W metodzie Maximum Difference Scaling dla każdego respondenta szacowana jest funkcja użyteczności nadająca wagę poszczególnym sposobom świętowania. Wykres przedstawia średnie wartości ważności danego sposobu świętowania. Im wartość jest większa, tym dany sposób świętowania ma w oczach respondentów większe znaczenie.

Tabela 11 W jakim stopniu zgadza się Pan(i) ze stwierdzeniem ...? Porównanie wyników z 2003 i 2016 roku. Prezentowane odsetki to wartości skumulowane odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „zgadzam się”.

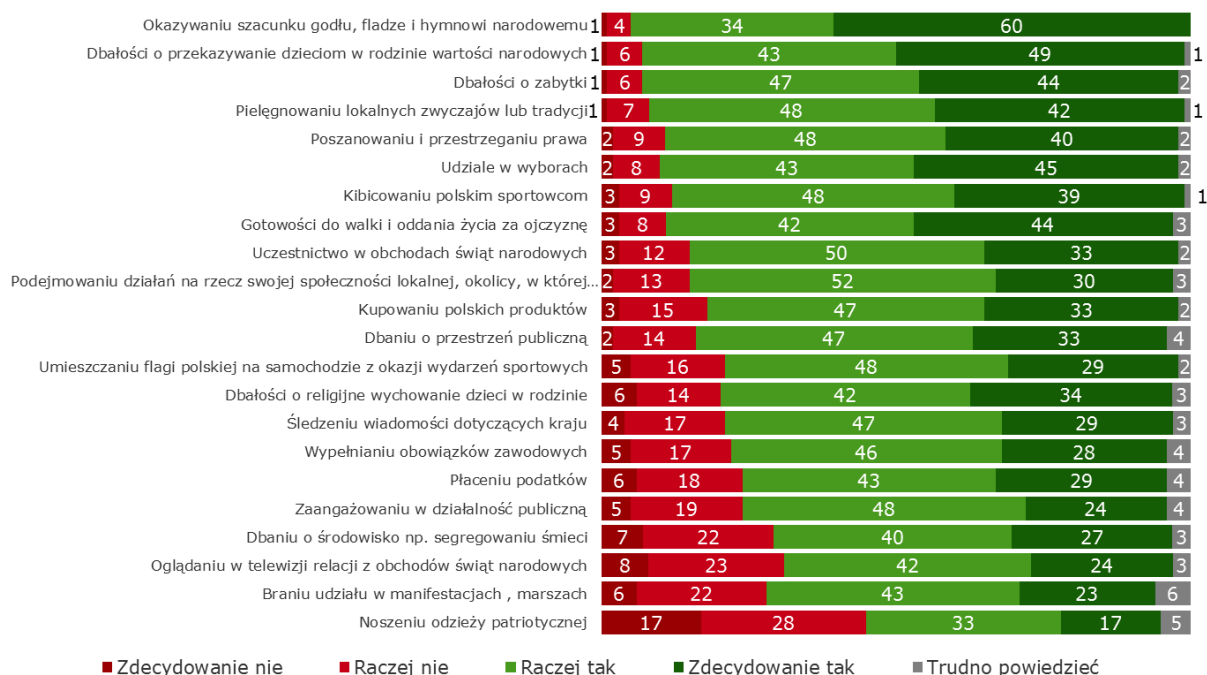
Stwierdzenie:	2003 (ISSP, "National Identity II")	2016 (NCK/TNS Polska)
Kiedy mój kraj odnosi sukcesy w międzynarodowych zawodach sportowych jestem dumny(a), że jestem Polakiem / Polką	92	90
Chciał(a)bym być dumny(a) z Polski częściej niż jestem	94	82□
Wolę być obywatelem Polski niż jakiegokolwiek innego kraju świata	80	79
Są pewne rzeczy w dzisiejszej Polsce, których jako Polak / Polka się wstydzę	78	63□
Ogólnie rzecz biorąc, Polska jest lepszym krajem niż większość innych krajów	33	55□
Świat byłby lepszy, gdyby ludzie z innych krajów byli bardziej podobni do Polaków	30	51□
Należy popierać swój kraj nawet, gdy postępuje niewłaściwie	41	50□
<i>Liczebność próby w badaniu ISSP z 2003 roku była różna w zależności od stwierdzenia i osiągała wartość od 1133 do 1248. W 2016 roku N=1512.</i>		

3.4.2. Czym jest dla Polaków patriotyzm?

Uczestniczący w badaniach jakościowych określali patriotyzm, jako silną identyfikację z ojczyzną i wspólnotą narodową, która w czasie pokoju wyraża się przede wszystkim w systematycznej, kompetentnej pracy, dbaniu o środowisko społeczne i ludzi z najbliższego otoczenia. Patriotyzm oznacza współpracę i działanie dla ogólnego dobra kraju w codziennym postępowaniu. Innym wymiarem patriotyzmu jest dla Polaków szacunek dla symboli narodowych: hymnu, godła i flagi. Patriotyzm to, zdaniem respondentów, również szacunek dla wspólnej przeszłości: pamiętanie o bohaterach i czczenie ważnych dla historii Polski wydarzeń.

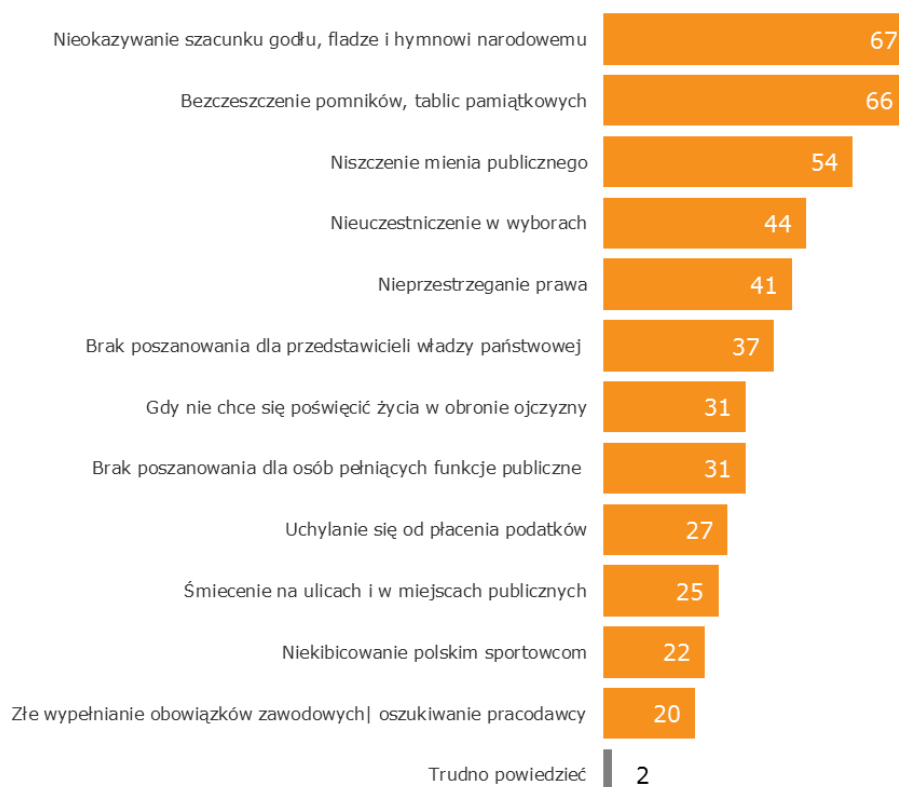
Obserwacje z badań jakościowych znajdują potwierdzenie w wynikach sondażu. Niemal każdy Polaka (94%) sądzi, że patriotyzm polega na okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu, dbałości o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych (92%), czy dbałości o zabytki (91%). Zdecydowana większość badanych wskazywała również, że postawami patriotycznymi są: pielęgnowanie lokalnych zwyczajów lub tradycji (90%), poszanowanie i przestrzeganie prawa (88%), udział w wyborach (88%), kibicowanie polskim sportowcom (87%) oraz gotowość do walki i oddania życia za ojczyznę (86%). Najrzadziej za postawy patriotyczne są uznawane: noszenie odzieży patriotycznej (50%), oglądanie w telewizji relacji z obchodów świąt narodowych (66%), dbanie o środowisko, np. segregowanie śmieci (68%), jak również branie udziału w manifestacjach, marszach (66%).

Wykres 16 Patriotyzmowi nadaje się rozmaite znaczenia. Czy, Pana(i) zdaniem, patriotyzm polega na:... Dane w [%], N=1512

Przejawem braku patriotyzmu jest to wszystko, co wiąże się z odrzuceniem ojczyzny i tożsamości narodowej. Najbardziej skrajnym przypadkiem tej postawy jest brak poczucia dumy z bycia Polakiem i ukrywanie swojej własnej przynależności narodowej w czasie kontaktów z przedstawicielami innych narodów. Jak pokazują wyniki badania ilościowego za przejaw braku patriotyzmu uważa się brak szacunku dla symboli narodowych - godła, flagi i hymnu narodowego (67%) oraz bezczeszczenie pomników i tablic pamiątkowych (66%). Ponad połowa uczestników badania (54%) uważa, że niszczenie mienia publicznego jest niepatriotyczne. Rzadziej badani wiążą z brakiem patriotyzmu zachowania, z którymi często spotykamy się w życiu codziennym: uchylanie się od płacenia podatków (27%), śmiecenie na ulicach i w miejscach publicznych (25%), złe wypełnianie obowiązków zawodowych czy oszukiwanie pracodawcy (20%). Co piąty Polak (22%) za brak patriotyzmu uważa niekibicowanie polskim sportowcom.

Wykres 17 Które z poniższych postaw uznał(a)by Pan(i) za niepatriotyczne?
Dane w [%], N=1512.

3.4.3. Wzory patriotyczne a rzeczywiste zachowania

Zestawienie ogólnych deklaracji dotyczących wzorów zachowań patriotycznych oraz działań podejmowanych osobiście prowadzi do interesujących spostrzeżeń. Dziedzinami, w których Polacy starają się w praktyce realizować uznawane wzory działań patriotycznych są:

- poszanowanie i przestrzeganie prawa – wzór: 88%, praktyka: 88%;
- kibicowanie polskim sportowcom – wzór: 88%, praktyka 89%;
- dbanie o zabytki - wzór: 91%, praktyka 85%;
- bycie na bieżąco z wiadomościami dotyczącymi naszego kraju – wzór: 72%, praktyka: 77%;
- dbanie o środowisko np. poprzez segregację śmieci – wzór 68%, praktyka: 81%.

Dziedzinami, w których częściej uznaje się określone wzory, ale rzadziej je realizuje, są:

- przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych – wzór: 92%, praktyka: 71%;
- pielęgnowanie lokalnych zwyczajów i tradycji – wzór: 90%, praktyka: 72%;
- dbanie o przestrzeń publiczną – wzór: 80%, praktyka 74%;
- patriotyzm ekonomiczny: kupowanie polskich produktów – wzór: 80%, praktyka: 68%;

- dbałość o religijne wychowanie dzieci w rodzinie – wzór: 76%, praktyka: 64%.

Na znaczną rozbieżność między wzorem a deklarowanym zachowaniem wskazują wypowiedzi odnoszące się do następujących sfer aktywności:

- gotowość do walki i oddania życia za ojczyznę – wzór: 86%, praktyka 51%;
- podejmowanie działań na rzecz lokalnej społeczności, okolicy – wzór 82%, praktyka: 44%;
- udział w wyborach – wzór: 88%, praktyka: 62%³;
- zaangażowaniem w działalność publiczną – wzór 72%, praktyka: 31%;
- oglądaniem w telewizji relacji z obchodów świąt narodowych – wzór 66%, praktyka: 54%;
- udział w manifestacjach, marszach – wzór 66%, praktyka - 30%;
- noszenie odzieży patriotycznej – wzór 50%, praktyka 18%.

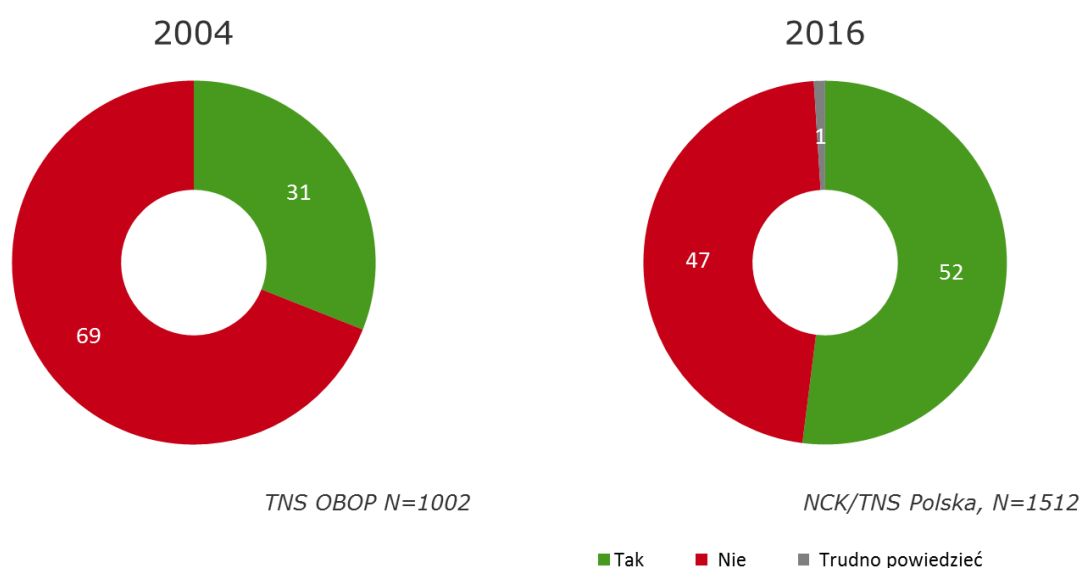
Okazywanie szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu zostało uznane przez 94% Polaków za zachowanie patriotyczne. Dziewięciu na dziesięciu Polaków darzy te symbole szacunkiem (93%), a nieco ponad połowa Polaków (52%) posiada w domu biało-czerwoną flagę – symbol polskości. Badania wskazują na popularyzację zwyczaju posiadania flagi – w 2004 roku odsetek ten był zdecydowanie mniejszy (31%).

³ 25% - zdecydowana gotowość udziału w wyborach do Sejmu, gdyby odbywały się w najbliższą niedzielę, 37% - raczej by się zdecydowało na oddanie głosu w tych wyborach. Rzeczywista frekwencja w ostatnich wyborach, jakie miały miejsce w naszym kraju osiągnęła 50,92% (wybory parlamentarne w 2015 roku).

Tabela 12 Rozumienie patriotyzmu a przejawianie postaw patriotycznych. Dane w [%], N=1512.

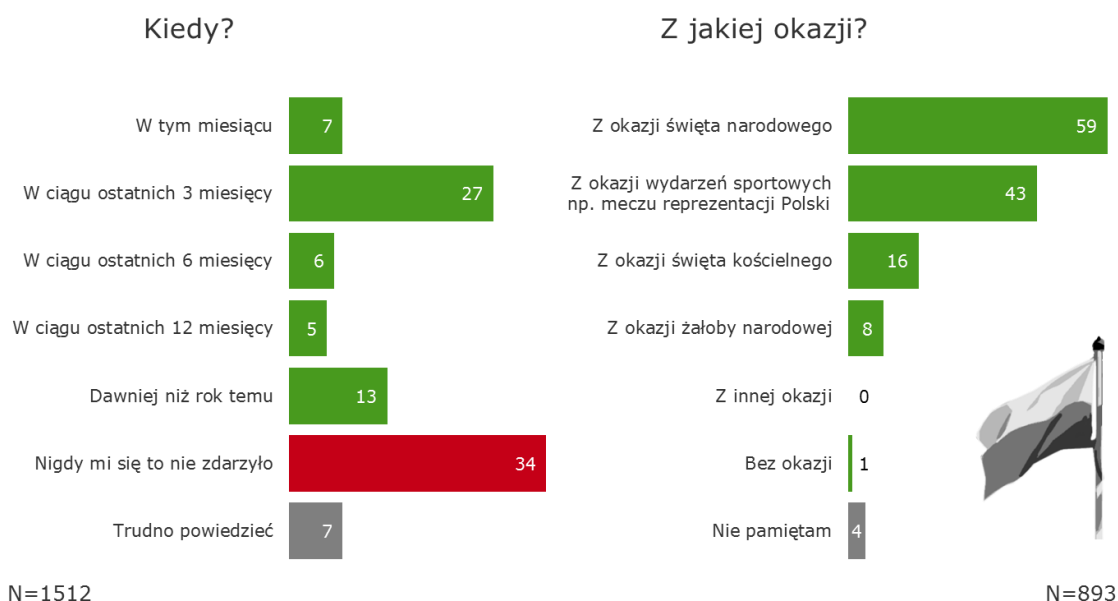
Pytanie o to, czym jest patriotyzm, o postawy patriotyczne		Pytanie o to, czy respondenci przejawiają postawy patriotyczne	
Treść pytania: Patriotyzmowi nadaje się rozmaite znaczenia. Czy Pana(i) zdaniem, patriotyzm polega na:	odsetek skumulowany odpowiedzi "raczej tak" i "zdecydowanie tak"	Treść pytania: Czy, ogólnie rzecz biorąc, Pan(i) osobiście:	odsetek odpowiedzi "tak"
Okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu	94	Darzy szacunkiem godło, flagę i hymn narodowy	93
Dbłości o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych	92	Db o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych	71
Dbłości o zabytki	91	Db o zabytki, szanuje je	85
Pielęgnowaniu lokalnych zwyczajów lub tradycji	90	Pielęgnuje lokalne zwyczaje lub tradycje	72
Udziale w wyborach	88	-	-
Poszanowaniu i przestrzeganiu prawa	88	Szanuje i przestrzega prawa	89
Kibicowaniu polskim sportowcom	87	Kibicuje polskim sportowcom	80
Gotowości do walki i oddania życia za ojczyznę	86	Był(a)by gotowy(a) do walki i oddania życia za ojczyznę	51
Uczestnictwie w obchodach świąt narodowych	83	-	-
Podejmowaniu działań na rzecz swojej społeczności lokalnej, okolicy, w której się mieszka	82	Podejmuje działania na rzecz swojej społeczności lokalnej, okolicy, w której mieszka	44
Kupowaniu polskich produktów	80	Stara się kupować polskie produkty	69
Dbaniu o przestrzeń publiczną	80	Db o przestrzeń publiczną	74
Śledzeniu wiadomości dotyczących kraju	77	Stara się być na bieżąco z wiadomościami dotyczącymi naszego kraju	72
Umieszczaniu flagi polskiej na samochodzie z okazji wydarzeń sportowych	77	-	-
Dbłości o religijne wychowanie dzieci w rodzinie	76	Db o religijne wychowanie dzieci w rodzinie	64
Wypełnianiu obowiązków zawodowych	74	-	-
Zaangażowaniu w działalność publiczną	72	Jest zaangażowany(a) w działalność publiczną	31
Płaceniu podatków	72	-	-
Dbaniu o środowisko np. segregowaniu śmieci	68	Db o środowisko np. segreguje śmieci	81
Braniu udziału w manifestacjach, marszach	66	Bierze lub brał(a) udział w manifestacjach, marszach	30
Oglądaniu w telewizji relacji z obchodów świąt narodowych	66	Ogląda w telewizji relacje z obchodów świąt narodowych	54
Noszeniu odzieży patriotycznej	50	Nosi odzież patriotyczną	18

Wykres 18 Czy ma Pan/i może w domu biało-czerwoną flagę? Dane w [%].

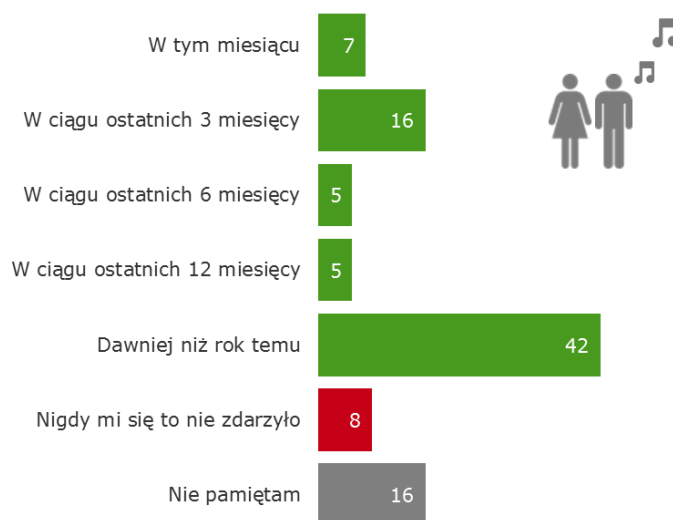
Respondentów zapytano, kiedy ostatni raz mieli okazję wywiesić flagę np. przed domem, mieszkaniem albo przymocowywać ją do samochodu. Niemal połowa (45%) zrobiła to w ciągu minionego roku, kolejne 13% dawniej. Flagę najczęściej wywieszamy z okazji święta narodowego lub z powodu wydarzeń sportowych, rzadziej z okazji świąt katolickich. Warto dodać, że wywieszanie flagi polskiej na samochodzie z okazji wydarzeń sportowych jest uznawane przez trzy czwarte Polaków (77%) za przejaw patriotyzmu.

Wykres 19 Wykres z lewej strony: Kiedy ostatnio zdarzyło się Panu(i) wywiesić flagę np. przed domem, mieszkaniem albo przymocować do samochodu? Wykres z prawej strony: Z jakiej okazji wywiesił(a) Pan(i) flagę lub przymocował(a) ją do samochodu? Dane w [%]

Z badań wynika natomiast, że Polacy dość rzadko mają okazję do śpiewania hymnu narodowego. Dwóch na pięciu badanych (42%) deklaruje, że miało ku temu okazję ponad rok temu. W sumie jedna trzecia (33%) mówi, że śpiewała hymn Polski w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Warto jednak dodać, że realizacja badania toczyła się częściowo w trakcie Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2016, czyli w okresie, kiedy kibicujący piłkarzom częściej niż zwykle mieli okazję do wywieszania flagi, manifestowania postawy patriotycznej, a także słuchania i śpiewania hymnu narodowego.

Wykres 20 Kiedy ostatnio zdarzyło się Panu(i) śpiewać hymn Polski? Dane w [%], N=1512.

3.4.4. Stosunek Polaków wobec manifestowania patriotyzmu

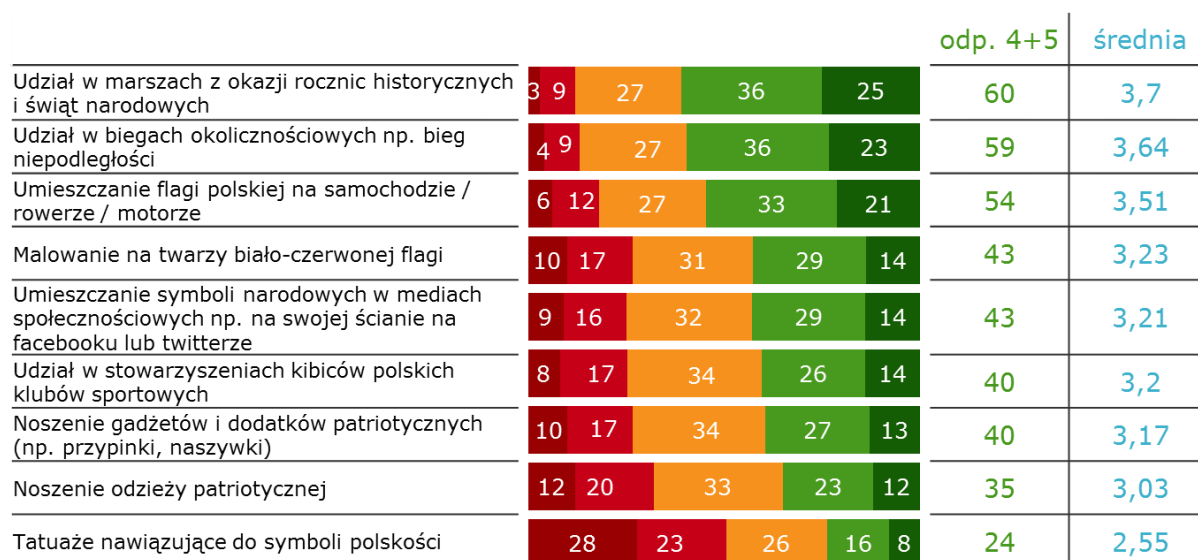
Do cieszących się największą aprobatą społeczną (60%) współczesnych form manifestowania patriotyzmu można zaliczyć przede wszystkim udział w marszach z okazji rocznic historycznych i świąt narodowych oraz udział w biegach okolicznościowych takich jak np. bieg niepodległości (59%). Nieco ponad połowa Polaków za odpowiedni sposób manifestowania patriotyzmu uznaje umieszczanie flagi narodowej na samochodzie / rowerze / motocyklu. Pozostałe sześć form manifestowania patriotyzmu, o które pytaliśmy, okazały się bardziej kontrowersyjne: spotkały się z mniejszą aprobatą i często wywoływały opinie krytyczne:

- malowanie na twarzy biało-czerwonej flagi – akceptacja 43%, przeciw: 27%;
- umieszczanie symboli narodowych w mediach społecznościowych np. na profilu na facebooku lub twitterze – akceptacja: 43%, przeciw: 25%;
- udział w stowarzyszeniach kibiców polskich klubów sportowych – akceptacja: 40%, przeciw: 25%;
- noszenie gadżetów i dodatków o charakterze patriotycznym np. przypinek czy naszywek – akceptacja 40%, przeciw: a 27%.

Najbardziej kontrowersyjne okazały się dwie formy: noszenie odzieży patriotycznej oraz tatuaże nawiązujące do narodowej symboliki. Na patriotyczne

tataże bardziej krytycznie patrzą kobiety niż mężczyźni, mieszkańcy wsi niż miast oraz osoby w wieku 40 i więcej lat niż młodszy badani. Noszenie odzieży patriotycznej częściej nie podoba się osobom w wieku 40-59 lat.

Wykres 21 W dzisiejszych czasach ludzie manifestują patriotyzm na wiele różnych sposobów. Posługując się skalą od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „nieodpowiedni sposób”, a 5 „odpowiedni sposób” manifestowania patriotyzmu, proszę ocenić swój stosunek do ... Dane w [%], N=1512.

■ [1] nieodpowiedni sposób ■ [2] ■ [3] ■ [4] ■ [5] odpowiedni sposób